

TÓTH ISTVÁN GYÖRGY

Nemesi könyvtárak Vas megyében a 18. század
második felében

A 18. századi nemesség művelődésének egyik legjobb forrását kínálják a hagyatéki leltárakban fennmaradt könyvjegyzékek. Harminc 18. századi vasi nemes hagyatékában írtak össze könyveket. Ezek közül mindössze három volt 100 holdnál kevesebbet birtokló kisnemes, korabeli szóval *taxalista*. A nemesi összeírások szerint körülbelül 2500 *taxalista* nemesi család élt a vármegyében a 18. század derekán, így e három könyvjegyzék inkább csak felvillanthatja ennek a rétegnek igencsak szerény művelődési igényeit.

Ugyanakkor mintegy 250 birtokos nemes, azaz *portalista* családfő volt Vas megyében, ők több mint 100 hold szántót, jobbágyokat, néha egész vagy fél falvakat birtokoltak. 27 vasi birtokos nemes könyvtárát ismerjük a 18. század második feléből, így ezek viszonylag jó arányban tükrözhetik ennek a rétegnek az olvasási kultúráját.¹

E jegyzékek elemzésekor választ kerestem arra a kérdésre is, hogy milyen mértékben tükrözte egy-egy könyvtár a tulajdonosa valódi érdeklődését. Más szóval: a nemesi kúriák almáriumaiban sorakozó kötetek közül mennyi öröklődött nemzedékről nemzedékre a famlíában, és mely kötetek vallottak valóban az elhunyt nemes szellemi láthatáráról. Másrészt: olvastak-e ezek a nemesek olyan könyveket is, amelyeket nem írtak össze a hagyatékokban, azaz pl. kölcsön kapták őket? És végül: eljutott-e a felvilágosodás hatása a 18. század második felében a vasi falvak nemesi udvarházaiba?

A *taxalista* nemesek könyvei

A 18. században csak a *taxalista* kisnemesek egy része tudta leírni még a nevét is, többségük csak keresztet rajzolt az iratok aljára, így nem csodálkozhatunk azon, hogy ennek a rétegnek a hagyatéki leltáraiban csak elvétve találunk könyvet. Igaz, az a tény, hogy egy leltártból hiányzik a könyv, még nem feltétlenül jelenti azt, hogy az elhunytak nem is volt könyve. Lehetséges például, hogy amennyiben a családi Bibliába bejegyezték a születéseket és a halálozásokat, a fontosabb családi

---

1. A vasi nemesség rétegződésére: *Wirth Zsuzsanna*: A nemesi kisbirtok differenciálódása Vas megyében a XVIII. század közepétől a polgári forradalomig. In: Vas megye múltjából. Levéltári Évkönyv. III. Szerk.: Kiss Mária. Szombathely, 1986. 140–152.

eseményeket, akkor ezt a kötetet eleve nem is tekintették a hagyatéék részének. Mivel a leltárakban találunk Bibliákat és imakönyveket is, ezért nem tételezhetjük fel azt, hogy ezeket vallásos tiszteletből, mint szakrális tárgyakat nem írták össze, hiszen a szentképeket, feszületeket, kegytárgyakat is az örökség értékes részének tekintették, és akárcsak a Szentírásnál és az imakönyveknél, ezeknél is feltüntették a becsértéküket. Lehet azonban — bár konkrét adatunk nincs rá —, hogy az imakönyvek egy része mint emléktárgy öröklődött, a leány megőrizte elhunyt édesanyja könyvét, abból imádkozott, vagy eltemették a halottal és ezért nem írták össze a többi tárggyal együtt. Azt sem zárhatjuk ki, hogy a kis értéket képviselő, olcsó kalendáriumokat, főként ha korábbi évekre vonatkoztak, nem őrizték meg, vagy nem tartották szükségesnek összeírni. Néhány esetben ezeket is lajstromozták, azonban ezek a kivételes gondossággal készült összeírások jelentették a kivételt.

E fenntartások ellenére is megállapíthatjuk azonban, hogy a részletesen összeírt taxalista kismemesi háztartásokból kevés kivétellel mindig hiányzik a könyv, és ha egy-egy esetben ennek lehetett is más magyarázata, az esetek többségében — közelebről meg nem állapítható arányban — ez mégsem jelentett mást, mint azt, hogy a legtöbb vasi kismemesnek *egyetlenegy könyve sem volt*. Mindössze három vasi kismemes hagyatékában találtak könyvet.

1773-ban halt meg Csomaházán nemes Balog István. Hét darabban összesen öt hold szántó, ennyi volt a csekélyke birtok, ehhez jött négy szekér szénát adó rét és egy, az atyafiakkal közös, osztatlan erdődarab. Egy szobából, kamrából, konyhából állt Balog István háza, tehát a néhai kismemes paraszti sorban élt. Az ingóságok között az ezüstgyűrűk, a vékony ezüst hajtű alig párt krajcárt értek, a hitvány puska pedig egy forint 25 krajcárt. Ebben az igencsak szegényes hagyatéékban két „*óvitt*” imakönyv is szerepelt, ez volt az egész könyvtár.²

Gazdagabb volt Bödei Ferenc hagyatéka, amelyet tizenhárom évvel korábban, 1760-ban a Ják melletti Kisunyomban írtak össze. Bödei uram házához 33 hold szántó és nyolc kaszás rét tartozott. Mentéjén ezüstgombok, felesége ujjain ezüst-

2. Vas megyei Levéltár, Szombathely. (A továbbiakban: Vas m. L.) Árvaügyi iratok Fasc.3. No.56. IV/1/f. A leltárakban szereplő könyveket az Országos Széchényi Könyvtár és az Egyetemi Könyvtár katalógusai, valamint az alábbi munkák alapján azonosítottam: *Petrik Géza*: Magyarország bibliográfiája 1712–1860. I–III. Bp. 1888–1891.; *Szabó Károly*: Régi magyar könyvtár. I. Bp. 1879.; *Hermann Eged—Eberhardi Béla*: A veszprémi egyházmegye papságának könyvkultúrája és könyvállománya a XIX. század elején. Veszprém, 1943.; *Szarvas Margit*: Magánkönyvtárak a XVIII. században. Bp. 1939.; *Kosáry Domokos*: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Bp. 1980.; *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*. Szerk.: *Klaniczay Tibor*. Bp. 1964.; *Gárdonyi Albert*: Magyarország könyvnyomdászati és könyvkereskedelmi a 18. században. Bp. 1917.; *Fülöp Géza*: A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban. Bp. 1978.; *Alszechy Zsolt*: A könyv és olvasója. In: *Magyar művelődéstörténet*. IV. Szerk.: *Domanovszky Sándor*. Bp. é.n. 485–516.; *Király Ferenc*: A könyv és olvasója Keszthelyen a 19. század első felében (Kézirat). A 18. századi nemesek kiadott könyvjegyzékei közül használtam: *Mózsa Ernő*: Adatok a somogyi udvarházak könyvkultúrájának kérdéséhez a XVIII. század utolsó és a XIX. század első évtizedeiben. A Sárközyek bibliotékája. A Kaposvári Megyei Könyvtár évkönyve, 1958–1959. Kaposvár, 1960. 36–49.; *Csatkai Endre*: Régi soproni könyvgyűjtők, könyvesboltok és olvasó kabinetek. Magyar Könyvszemle, 63 (1939). 54–61.; *Császár Elemér*: Kisfaludy Sándor könyvtára 1795-ben. Magyar Könyvszemle, 16 (1908). 314–318.; *Zsoldos Benő*: Egy XVIII. századi bácsmezei táblabíró könyvtára. Magyar Könyvszemle, 18 (1910). 284–285.; *Horváth Ignác*: Revisnyei Reviczky János Ferenc könyvtára 1742-ből. Magyar Könyvszemle, 13 (1905). 246–258.

gyűrűk jelezték a család viszonylagos jómódját. A leltár legvégén feltüntették a 4 kötetre rúgó családi könyvtárat is: két imakönyv mellett egy „poesisra való könyv” és egy „első iskolára való deák história” került elő. Ez a két tankönyv arról tanúskodik, hogy Bödei valaha elvégezhetette a gimnázium legalább néhány osztályát, a latin történelemkönyv mellett említett másik tankönyv ugyanis a gimnázium utolsó előtti, poétikai osztályában volt használatos. Bödei Ferenc azonban, miután gimnáziumba járt, visszatért a gazdálkodáshoz, és az olvasással többé nem törődött, könyveket nem vásárolt, legföljebb az imakönyveit forgatta.³

A harmadik taxalista kisnemes, akinek hagyatékában könyvet is összeírtak, Laky József volt. Ő a század végén halt meg, 1797-ben leltározták a kúriáját Rempeshollóson, az előbb említett Kisunyom szomszédságában.⁴ 24 holdnyi szántóját két öreg lóval művelte, birtoka alapján a taxalista nemesek átlagához tartozott. Amikor az összeírók kinyitották az almárium fiókjait, régi puskákat, pisztolyokat, rossz kardokat találtak, a harcos nemesi múlt rozsdásodó emlékeit. Ebben a leltárban is utoljára írták össze a könyveket, összesen hét kötetet, valamennyi vallási tárgyú volt. Találtak egy Bibliát, egy graduált, azaz protestáns énekeskönyvet, három imádságos könyvet, egy katekizmust és Johann Arndt német evangélikus teológus egy könyvét. Ennek címét nem jegyezték fel, és mivel a 18. században több munkája is megjelent magyar fordításban, nem tudjuk, hogy melyiket őrizte Laky József, de mindenképpen jámbor olvasmány volt. Míg az előző két kisnemesről nem derült ki, hogy milyen felekezethez tartoztak, Laky uram könyvei tanúsága szerint biztosan protestáns volt. Laky József sűrűn forgathatta kicsiny könyvtárát, erről tanúskodik, hogy három szemüvege is volt, ezekre minden bizonnyal olvasáskor volt szüksége.⁵

A nemesség alsó rétegében mindössze három hagyatékban találtunk könyveket, azaz a kisnemesség körében még a 18. század vége felé is kivételes volt a könyvek iránti igény. Ennél a három nemesnél összesen 12 kötetet írtak össze, ebből kettő volt iskolai tankönyv, az összes többi kötet vallási tárgyú volt: egy Biblia, egy énekeskönyv, egy jámbor olvasmány, egy katekizmus és hat imakönyv. Az összes könyv pontosan fele volt tehát imakönyv, nemcsak a parasztok, de a taxalista kisnemesek is ezt forgatták a leggyakrabban.

Néhány kötetes portalista nemesi könyvtárak

Egyetlenegy könyvet találtak 1754-ben Tarródfán Cseh István birtokos nemes hagyatékában, egy kézzel írt, tehát nem nyomtatott német nyelvű imakönyvet.⁶ Ezt valószínűleg felesége, a német nevű Han (Hahn) Zsuzsanna hozta magával. A házaspár katolikus volt, ezt elárulja a gömbölyű bőr ládából előkerült négy darab rámás Boldogasszony-kép; ezen kívül a néhai nemes és felesége vallásosságát bizonyította további három Jézus szíve kép, hét kis szentkép, három feszület és

3. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok Fasc.3. No.4/a.

4. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok 22.cs. Fol.227skk. (1797). Végrendelete: Uo. 22.cs. 28.k. 5.sz.

5. Uo. 22. cs. fol.235. Egy fekete tokos, egy vörös tokos és egy „puszta”, azaz tok nélküli okulár.

6. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok Fasc.2. No.11. 1754.

egy szenteltvíztartó is. A leltár készítői még egy további kézirásos könyvre bukkantak a pohárszékben, ez „egy hosszú könyv, amelyben egyet-mást magában felírt” Cseh uram. Minden valószínűség szerint a halott gazdasági feljegyzéseit tartalmazta ez a „hosszú könyv”, ugyanis több vasi nemesi család levéltárában maradtak fent ilyen hosszúkás alakú füzetek, benne kézzel írt robot-, dézsma- vagy hegyvám-elszámolásokkal.⁷ Cseh István a portalista nemesek alsó rétegéhez tartozott, 72 hold saját szántója mellett három jobbágya volt. Feljegyzései a „hosszú könyvben” bizonyítják, hogy írástudó ember volt, könyvet azonban a felesége német ima-gyűjteményén kívül nem tartott.

Valamivel több könyv akadt néhány másik vasi nemesúr portáján. A szomszéd faluban, a kemenesaljai Ostffyasszonyfán leltározták 1771-ben Kiss Mihály és felesége, Kiss Zsófia négy árvájának javait.⁸ Kiss Mihály a birtokos nemesek tehetős, a kereskedésbe is bekapcsolódó középrétegéhez tartozott. 13 jobbágy szolgált neki, kúriájához 66 hold szántó tartozott. Gulyája 63 marhából állt, 51 sertése és 298 birkája volt. E jószágok önmagukban is a jómódú jobbágytartó nemesek között jelölnék ki Kiss Mihály helyét, ő azonban állatkereskedéssel is gyarapította vagyonát. Egyik rokona a néhai nemesúr kereskedésének folytatására vett fel tisztes summát, 2200 forintot Kiss Mihály örökségéből, és ebből a pénzből a székesfehérvári vásáron vett hízott ökrök egy részét a leltár összeállításáig már el is adta. Kiss Mihály ezenkívül sokaknak adott kölcsönt is, így is forgatta a pénzét, a hagyatékában nem kevesebb, mint 51 adóslevelet találtak. Kiss uram gazdagságát mutatja az az összeg is, amely özvegye haldoklása alatt tűnt el igencsak gyanús körülmények között a pénzesasztal fiókjából: 1100 forintnyi aranypénz után nyomoztak.

A vagyonhoz nem társult szellemi gazdagság: Kiss Mihály házánál összesen kilenc könyvet írtak össze. Kiss uram is protestáns volt — minden bizonnyal, miként a kemenesaljai nemesek általában, evangélikus —, ez kiderül a könyveiből is: két magyar nyelvű Biblia és egy további újtestamentum mellett két graduálja (protestáns énekeskönyve), két szintén protestáns imakönyve volt, ezenkívül „német história”, azaz német nyelvű, történelmi tárgyú könyv és egy német szótár — ebből állt az egész könyvtár. A két utóbbi könyvet az iskolában, talán a soproni gimnáziumban forgathatta, a többi hét pedig mind vallásos olvasmány volt.

1746-ban ősi birtokán, Egyházasszecsődön vették számba a néhai Szecsődi István árváit illető ingóságokat.⁹ Az ingatlanokat nem írták össze, annyit tudunk csak, hogy a Rábán túl, a hegyháti Gerse faluban 87 juha volt, és egyházasszecsődi gazdasága mellett a zalai Barabásszegen is volt egy kisebb majorsága. Bár így földbirtokai nagyságát nem ismerjük, arany és ezüst ékszerei, gyémántos, rubintos aranygyűrűi, az ezüstgombos nádpálca, a ládákban felhalmozott, igen sok drága ruha egyértelműen jelzik Szecsődi uram gazdagságát. Az üveg és bádóg „szent-ségek”, az ezüst és márvány olvasók pedig azt is elárulják, hogy Szecsődi István

7. Lásd Vas m. L. XIII/43. Weöres család levéltára, gazdasági iratok, XIII/35., Szelestei cs. lt., Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) P 701. Vidos cs. lt., 18. századi iratok

8. Vas m. L. IV/1/f. Fasc.3. No.47. *Felhő Ibohya*: Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. Dunántúl. Bp. 1970. 328. 120.sz

9. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok Fasc.1. No.36. A család genealógiáját lásd: *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. X. Pest, 1863. 540–541.

katolikus volt, a három magyar nyelvű, „asszonynak való” imakönyv pedig a felesége vallásosságát mutatja. Ezen kívül további hat könyvet találtak a levelesládában, „ki imádságos, kik historicusok”, jegyezték fel az összeírók, egy másik ládából pedig egy *decretum*, azaz törvénygyűjtemény is előkerült. Némi jog, történelem és imakönyvek — eddig terjedt Szecsődi István érdeklődése.

Szecsődi István unokája, Szecsődi László Kelemen Teréziát vette feleségül. 1787-ben ő lett kiskorú sógorai, Kelemen Mihály és Imre gyámja, ekkor osztották fel néhai apósa, Kelemen László javait.¹⁰ Kelemen uram Szentlénárton, ahol a kúriája is állt, kettő, a zalai Pakodon további nyolc jobbágyot bírt. 54 hold szántója és egy másik háza volt Rábahídvégen, továbbá pincéje présházával és szőlővel. Nemcsak ezek a birtokok jelzik, hogy tehetős ember volt, de az a tény is, hogy míg sok vasi nemes halálakor teljesen eladósodott, addig ő 2472 forint behajtandó kintlévőséget hagyott a gyermekeire.

Kelemen László szentlénárti kúriáján összesen kilenc könyv volt, ezekről azonban közelebbit nem tudunk, mert az összeírók csak annyit jegyeztek fel róluk, hogy ezek „külömb-külömb féle matériákruul szóllók”. Bármilyen általános is ez a megfogalmazás, mégsem annyira semmitmondó, mint azt első pillantásra gondolnánk. Így ugyanis biztosak lehetünk abban, hogy ebben a kilenc kötetben nem csupa kalendárium vagy imakönyv volt. Többet tudunk a közeli mezővárosban, a rábahídvégi házánál tartott öt kötetről. Egy kézzel írott könyvbe a perekben használatos formulákat jeyezték be, emellett a kor két alapvető jogi kézikönyve, Werbőczy *Tripartituma* és Huszti István *Jurisprudentia practica*ja álltak, „szakács és orvos könyvvel együtt”. Ez utóbbi kettőről nem tudjuk, hogy nyomtatott könyvek voltak-e, vagy pedig — ami valószínűbb — kézzel recepteket és gyógymódokat írtak-e beléjük. A nemesi családoknál gyakran öröklődtek ilyen kézírásos, hasznos tudnivalókat tartalmazó könyvek.¹¹ A szentlénárti könyvek tartalmát nem ismerjük, de így is megállapíthatjuk, hogy akárcsak négy évtizeddel korábban meghalt rokonát, Kelemen Lászlót is főként a jog érdekelte.

A 18. század legvégén, 1799-ben a hegyháti dombok között megbúvó kis faluban, Andrásfán leltározták egy vasi nemes, Peőczy Ferenc hagyatékát.¹² Árvájának, a hét éves Borbálának sem anyja, sem apja után semmi örökjogon bírt ingatlana nem maradt, állapították meg az összeírók. Ami csekély javakat bírtak, úgy mint 6,5 hold szántót, egy hold szőlőt és pár kaszás rétet, ezek mind zálogban voltak náluk. Az istállóval együtt összesen 105 forintra értékelt házban mindössze egy szoba, konyha, kamra volt. A berendezés is szerény: a szobában fenyőfa bútorok álltak, a rozszant pohárszékéből óntálatokat, óntényérokot vett ki a viceszolgabíró. Az istállóba két lovat, egy tehenet és egy tinót kötöttek be, hat sertést találtak a hidasban — ennyi volt az egész állatállomány.

Peőczy Ferenc háza szegényes volt, összesen 13 kötetes könyvtára azonban ha nem is nagy, de változatos tartalmú. Három jogi könyve volt: egy törvénygyűjtemény

10. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok 18.cs. 1787. július 5. Nagy I.: i. m. X. 54.

11. Kosáry D.: i. m. 170., Bencze József: Adatok a magyar népi empirikus állatgyógyászatához. Orvos-történelmi Közlemények 1967. 42., 65., 70., 79. (vasi példák).

12. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok 27.cs. 23.k. 8.sz.

és két jogi mutató. Feltehetően mind a „dicionárium”-ként, mind pedig a lexikonként összeírt könyv latin szótárt rejtett, a logika és a latin nyelvű állattan pedig tankönyvek lehettek. Öt vallási tárgyú könyve közül kettő zsolosmáskönyv, kettő pedig az összeíró szerint teológia, bár nem zárhatjuk ki, hogy a leltározó a katolikus nemes valamelyik latin imakönyvét vagy egy jámbor olvasmányt, amelynek latin címét nem értette, „teológiának” minősített. A „Paraenesis” Barclay protestánsellenes vitairata volt, és valószínűleg vallási tárgyú lehetett a „Királyok ujjszótára” is, de ezt nem sikerült meghatározni.¹³

1781-ben Peőczy Imre Vas vármegye viceszolgabírájaként íratott össze egy hagyatékot.¹⁴ Nem tudjuk, hogy rokona volt-e a 18 évvel később meghalt Peőczy Ferencnek, és ha igen, milyen fokú a rokonság. Nagyon valószínűnek tűnik azonban, hogy Peőczy Ferenc csak a mechanikus osztályozás alapján lenne a taxalista kiskörművek közé sorolható, és valójában szerény hagyatéka ellenére egy birtokos nemesi család tagja volt, talán eladósodott tagja volt. A kis könyvtár, amely latin nyelvű munkákat, gimnáziumi tankönyveket, szótárakat tartalmazott, a „régibb napok” őrizgetett emlékét jelenthette, akárcsak a leltározáskor előkerült kishelyi kard.

Jogi kézikönyvek, imakönyvek, esetleg Biblia, egy-egy „historikus” könyv, régi, megőrzött tankönyvek, szótárak, valamint orvosságok és konyhai finomságok valószínűleg kézzel írt receptjei — ennyiből állt e négy nemesúr: Kiss Mihály, Szecsődi István, Kelemen László és Peőczy Ferenc könyvtára. Az olvasás számukra általában nem szórakozást, hanem valamilyen hasznos ismeret megkeresését jelentette.

Egy határeset: az Ostffy-könyvtár

1784-ben osztották fel a gyermektelenül elhalt Ostffy Ferenc ingóságait. Az Ostffy család, mely genealógiáját az Árpád-korig vezeti vissza, Vas megye egyik legrégebbi és legelőkelőbb — bár nem igazán vagyonos — nemesi családja volt. Ostffy Ferenc és szintén magtalanul elhalt fivére, Károly együttesen öt jobbágyot és két zsellért bírtak, ezenkívül 582 mérő kúriális szántóterületet, réteket, szőlőket, 54 szarvasmarhát, 146 birkát, azaz a közepesen tehető vasi birtokos nemesek közé sorolhatjuk őket.¹⁵

Ostffy Ferenc hagyatékában mindössze húsz könyvet találtak, ami határesetet jelent: rá már nem mondhatjuk, hogy csupán néhány kötetet tartott, de azt sem, hogy szép könyvtára volt. Az Ostffyak buzgó evangélikusok voltak. A halott apja, Ostffy Mihály az egyházkerületi felügyelő tisztségét is betöltötte.¹⁶ A halott nemesúr könyvei közt is a valláshoz kapcsolódóak voltak túlsúlyban: a húsz kötetből legalább tizenegy sorolható ide. Volt három Bibliája, öt imakönyve, két énekeskönyve és egy prédikációs könyve. A vallási tárgyú könyvek aránya ennél valószínűleg még

13. *Joannis Barclaii: Paraenesis ad sectarios. Agriae, 1774.*

14. Vas m. L. Árvaügyi iratok IV/1/f. 24.cs. 20.k. 3.sz.

15. MOL P 533. Ostffy cs. lt. 3.cs. 6. tétel B.2.A. A családi genealógia: Uo. 3.cs. 1. tétel. *Nagy I.:* i. m. VIII. 292–295.

16. MOL P 533. Ostffy cs. lt. 6.cs. 57. tétel. Ostffy Mihály iratai.

magasabb, hat kötetről ugyanis nem jegyezték fel, hogy miről szóltak. A húsz könyvből legalább hat, köztük egy Biblia, egy gazdálkodásról szóló könyv, egy imakönyv és egy prédikációs kötet német nyelvű volt. Az Ostffy család Vas megye északkeleti, színmagyar részében élt, így a német nyelvű könyvek magas arányát az magyarázhatja, hogy az Ostffyak minden bizonnyal a soproni evangélikus gimnáziumot látogatták, ott kerültek kapcsolatba a német kultúrával.¹⁷

Az ingóságokat, összesen 140 tételt, a rokonság úgy osztotta fel, hogy egymás között licitálva megvásárolták a tárgyakat, így a bútorokat, az edényeket, a fegyvereket és a könyveket is. Kilencen vásároltak könyvet: Ostffy Borbála férje, Csáfordi Tóth Ferenc hat könyvet vett, a többi rokon mind 1, 2 vagy 3 kötetet. A vidék tekintélyes evangélikus nemesi közül kerültek ki a könyvvásárló rokonok: a halott sógorai voltak Kisfaludy László, Vidos József, Karcsay Antal és Zmeskál Sámuel. Két nemesasszony is licitált: Horváth Sámuelné (aki feltehetően Ostffy Julianna első férje, Mankóbükki Horváth József révén volt rokon) egy imakönyvet vett 15 krajcárért, míg Ostffy Lajos felesége, Karcsay Teréz egy énekeskönyvet vásárolt. A leltárban szereplő Budakeszi Pál és Vörös Pál egyazon személy: Budakeszi Weöres Pál, aki Ostffy Ferenc unokahúgát, Lepossa Juditot vette feleségül, így tartozott az előkelő családba. (Az ő apjának, a 24 évvel korábban meghalt Weöres Mihálynak hagyatékában írták össze az egyik leggazdagabb tartalmú vasi nemesi könyvtárat, amelyre még visszatérek.) Ő az Ostffy-hagyaték szétosztásakor egy Bibliát és egy ismeretlen című kis német könyvet vásárolt, azaz nem igyekezett különösebben gyarapítani az apjától örökölt majdnem százkötetes könyvtárat. Fennmaradt gazdag levelezéséből is úgy tűnik, hogy inkább a gazdasága foglalkoztatta, nem a könyvek.¹⁸

A könyvek címét nem mindig jegyezték fel, így ez a leltár nem ad pontos képet Ostffy Ferenc érdeklődéséről. Azt azonban mindenképpen megállapíthatjuk, hogy ebben a nemesi könyvtárban is a vallási tárgyú könyvek voltak túlsúlyban.

Amikor 1751-ben harmadszor is kiadták Áts Mihály népszerű jámborsági munkáját, a *Boldog halál szekerét*, a névtelenség homályába burkolódzó „editor” több kemesaljai nemesnek ajánlotta a művet, akik mint az „evangélika gyülekezet érdemes dajkái”, feltehetően pénzadományokkal segítették a jénai kiadást.¹⁹ Köztük találjuk a halott apját, Ostffy Mihályt, valamint Weöres Pál apját, Weöres Mihályt, továbbá Vidos Józsefet, aki talán azonos a 33 évvel később osztozkodó rokonnal. A Karcsay, Kisfaludy, Horváth, Zmeskál, Lepossa családokból is felsorolt az ajánlás áldozatkész nemeseket, többről biztosan tudjuk, hogy apja vagy nagybátyja volt az ostffyasszonyfai kúriában 1784-ben megjelent nemeseknek. A húszkötetes Ostffy-bibliotéka nagyobbik felét alkották a vallásos munkák: Bibliák, énekeskönyvek, ezekből vásároltak az összegyűlt rokonok is. A választék nem volt nagy, így nem tudjuk, hogy érdekelte-e más is ezeket a sokszorosan összeházasodott evangélikus

17. A halott, Ostffy Ferenc apjának, Mihálynak soproni tanulmányaira lásd: MOL P 701. Vidos cs. lt. 2.cs. No.4. és Uo. az 1696–98. évi iratok.

18. Vas m. L. XIII/43. Weöres cs. lt. 1.cs. 1770. november 23.; MOL P 533. Ostffy cs. lt. 6.cs. 62. tétel, 3.cs. 10. tétel, 11. tétel.; Vas m. L. Weöres cs. lt. XIII/43. 2.cs. Osztályos egyezségek. A rokonok közt az Ostffy, Kisfaludy, Zmeskál, Vidos családok tagjait találjuk. Weöres Pál levelei: Vas m. L. Weöres cs. lt. XIII/43. Gazdasági iratok.

19. *Áts Mihály*: Boldog halál szekere... Jéna, 1751.

nemeseket, az azonban bizonyos, hogy szívesen vásároltak a vallásukhoz kapcsolódó könyveket.

Más vasi nemesek gazdag könyvtárat tartottak az udvarházukban, ezek közül azonban sajnos nem mindegyiket írták össze részletesen.

Gazdag könyvtárak, ismeretlen tartalommal

A könyvek sommás lajstromai is sokat elárulnak a 18. századi vasi nemességről, bár nem a könyvtárak tulajdonosait, hanem az azokat leltározó szolgabírákat, vármegyei esküdteket jellemzik, akik látható örömmel merültek el a különféle lószerszámok és fegyverfajták részletező leírásában, de — a persze lényegesen kisebb értékű — könyvek már nem keltették fel a figyelmüket.

Már a 17. századból találunk erre példákat. A Nádasdy család mellékágából, a Darabos-ágból származó Nádasdy Imre 1630 körül kelt hagyatéki leltára 61 tételben sorolta fel az ingóságokat. Az ismeretlen összeíró részletesen leírta a fegyvereket, a szőnyegeket, a lószerszámot, a lobogót, a daru- és kócsagtollakat, a különböző posztófajták végjeit, a halott könyveit tartalmazó ládát azonban fel sem nyitotta, megelégedett azzal, hogy a lista vége felé sommásan feltüntette: van még „egy kis borított láda teli könyvel”.²⁰

1697-ben a Vas megyei Simonyiban táborozván végrendelezett az előkelő sáros megyei famíliából származó Keczer Sándor dragonos hadnagy, végrendeletét a vasvári káptalannál helyezve letétbe. A hadnagy a legnagyobb részletességgel sorolta fel a hűgát illető ingóságokat, köztük a nagy értéket aligha képviselő „viola színű ócska alsó szoknyát”, és más különböző használt holmikat is. A könyveket azonban, mint fél évszázaddal korábban a Nádasdy-hagyaték összeírója, csak sommásan említi: „egy lapos láda teli könyvvel”. Igen jellemző az is, hogy mit tartott mégis annyira fontosnak Keczer Sándor, hogy külön megemlítsze: csak egy Tripartitum és két nagy Cicero keltette fel az érdeklődését, tükrözve a latintudásra és a jogi ismeretekre alapozott korabeli nemesi műveltséget.²¹

A 18. században is akadt nem egy inventáriumot készítő nemes, aki számára a könyvek nem sokat jelentettek. 1758-ban sőptei kúriájukban írták össze Botka Zsigmond és felesége, Orczy Anna javait. Az összeírást készíttető szolgabíró részletesen számba vette nemcsak az ékszereket, de a különféle kisértékű használati tárgyakat is, majd szinte odavettette a felsorolás végére: „vagyon még is egy decretum, két köpönyeg”. Igen valószínűtlen, hogy az előkelő és gazdag nemesúr, Botka Zsigmond könyvtára mindössze egy törvénykönyvből állt volna, a szolgabíró azonban nyilván nem tartotta fontosnak, hogy összeírja a könyvtárat, amelyre a részletes inventáriumban még utalás sincs.²²

20. Vas m. L. XIII/40. Vajda cs. lt. 7.cs. Végrendeletek. é.n. Nagy I.: i. m. VIII. 18–27. MOL P 1314. Batthyány cs. lt. Missiles No. 32 733–32 736. Utolsó levele 1627. március 18-án kelt. Uo. No. 32 769

21. Vas m. L. Vasvári káptalan lt. Testamenta Fasc.7. No.8., Nagy I.: i. m. VI. 144.

22. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok Fasc.2. No.23.

Csak a törvénykönyv érdekelte Babochay László ingóságainak leltározóját is. Babochay Lászlót nem számíthatjuk a vasi nemességbe, mert apja, Babochay Pál tábornok 1720-ban báróságot kapott, így a család az arisztokráciába emelkedett. Babochay László 1748-ban összeírt vagyona azonban nem az arisztokraták, hanem a jómódú nemesek hagyatékához hasonlított. Húsz könyve volt, ezek közül ismét csak mindössze egy *Corpus Juris* érdekelte az összeírókat, aki a továbbiakból csak annyit tartott szükségesnek lejegyezni, hogy „a többiek pedig kisebb historicus könyvek”. Ezeknek nyilván az értéke is kisebb volt, mint a bőrkötéses törvénytáré, de ha az összeírókat érdekelték volna a könyvek, bizonyára alaposabban szemügyre veszi őket.²³

Szintén csak a dekrétum, azaz a törvénykönyv keltette fel az 1758-ban leltárt készítő Loncsics József Vas vármegyei esküdt figyelmét, amikor számba vette Dániel István könyvtárát.²⁴ Dániel uram jószágai és ingóságai egyaránt arra utalnak, hogy a jobbágytartó portalista nemeseeknek a szegényebb vagyonú rétegéhez tartozott. Két vagy három jobbágya volt, ezenkívül 62 hold szántója és némi elhanyagolt szőlője Bozsokon. Bucsui kúriájában két almáriumból összesen 32 könyve került elő, de a leltárt készítő esküdt ezekről csak annyit jegyzett fel, hogy a dekrétumon kívül vannak még „más könyvek” is, a tartalmukról semmit sem írt.

Még ennyit sem tudunk Mohos Antal könyvtáráról. 1771-ben leltározták Mohos Antal hodászi kúriáját. Az ingatlanokat ekkor nem vették számba, négy évvel korábban, az úrbérrendezéskor azonban 17 telkesjobbágyát tüntették fel, azaz jómódú birtokos volt.²⁵ Mohos Antal valószínűleg fia volt annak a Mohos Jánosnak, aki 1726-ban lett a dunántúli kerületi tábla elnöke. A hagyatékban talált iratok, amelyek a Batthyány-családtól a 17. században nyert inscriptiókról szóltak (pénzkölcsön, esetleg szolgálat fejében tartós használatra kapott birtokadomány), sejtetik a család felemelkedésének útját. Az arany és ezüst ékszerek pedig éppúgy az elhunyt gazdagságát jelzik, mint az, hogy három évtizeddel korábbi házasságkötésekor ezer arany hitberről szerződött a feleségével. Mohos uramnak szép könyvtára lehetett, mert íróasztala mellett könyves almárium állt, ennek tartalmát

23. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok Fasc.1. No.27. *Nagy I.*: i. m. I. 79. Az összeírók hasonló módon riadtak vissza az Erdődyek könyvtárának leltározásától is. (Uo. IV/1/f. Fasc.2. No.4. 1753. és Fasc.4. No.39. 1794) 1753-ban tettek osztályt egymás között Erdődy László és Lajos grófok utódai. A vörösvári kastélyt a kiküldött szolgabírák részletesen felmérték, berendezését leltározták, de a könyvtárhoz nem nyúltak: „Az fönt írt öreg almárium fölött vagyon az Bliotheca öreg táblákra, kiből is fele könyvek vannak, de azon Bliothecában lévő könyveknek elenchusa Horvátországban maradt, azt föl nem nyitottuk, sőt inkább bepöcséltük.” Az inventárium készítői látható örömmel tapasztalták, hogy a könyvtár katalógusa nem volt a helyén, és így a kötetenkénti leltározás fáradságos munkájától megmenekültek. Négy évtizeddel később, 1794-ben az Erdődy grófok füzesi uradalmát és a hozzátartozó gyepfüzesi kastélyt írták össze. A könyvtárról azonban — létezésén kívül — most sem tudunk meg semmit: „A Bibliatéma szobában kemén fábul való üveges könyvtartó nagy almárium benne lévő könyvekkel, mely ezen alkalmatossággal fine securitatis et successionis [a biztonság és az örökösök érdekében]... bepöcséltetett. Mely almáriumban minémő könyvek legyenek, abban zárt elechusa meg fogja mutatni.” A leltározók megint csak nem vállalták a könyvcímek lejegyzését, így a bepecsételt almárium tartalmáról semmit sem tudunk.

24. Vas m. L. XIII/40. Vajda cs. lt. 7.cs. 1758. november 5.

25. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok Fasc.3. No.44. 1771. *Nagy I.*: i. m. VII. 537. *Felhő I.*: i. m. 330.

azonban sajnos nem írták össze, a viceszolgabíró meglegedett azzal, hogy mind a négy ajtaját bepecsételte.

Az 1777-ben elhunyt Boros Lajos gazdag és előkelő vasi nemes volt. Két kúriájához összesen 33 jobbágy tartozott, ő maga királyi tanácsos, az öccse pedig Vas vármegye jegyzője volt. A gasztonyi kúriában az új idők jeleként már „barometrum”-ot is találtak. Jó lenne tudni, hogy a modern könyvek is hasonlóképpen érdekelték-e Boros Lajost, az összeírók azonban ezúttal is csak a könyves almariumot vették számba, arról, hogy ennek tartalmát is feljegyezzék, lemondtak.²⁶

Ugyanebben az évben, 1777-ben leltározták Márkusócon néhai Czigány Pál javait. 13 jobbágy szolgálta, három malma, szép szőlei is jelzik: jómódú nemesúr volt. 51 kötet könyve közül a „deák és nagyobb értékűeket” egyetlen fia, Antal kapta, a „többi pedig, melyek magyarok és apróbbak, az öt leány közé fölosztattak”. A szolgabírórt szemmel láthatólag csak a jogi könyvek érdekelték, a *Corpus Jurist* és egy „*criminalis praxis*”-t cím szerint is feltüntetett, a „többi apróbbak” már kevésbé keltették fel az érdeklődését.²⁷

Sajnos, semmit sem tudunk a mennyiségében második legnagyobb 18. századi vasi nemesi könyvtár tartalmáról. 1765-ben csemeszi kastélyában (ami a korabeli szóhasználatban nagyobbfajta kúriát jelentett) leltározták néhai Vörös Zsigmond ingóságait.²⁸ Vörös uram első feleségétől, Rosty Annától maradt három árvát Anna legidősebb bátyja, Rosty Károly kapitány, a második feleséget, Dóczy Rózsát pedig Dóczy Ferenc képviselte. Az elhunyt nemesúr mindkét felesége az előkelő nyugat-dunántúli birtokos nemességből került ki.²⁹ Vörös Zsigmond ingatlanait nem írták össze, de tudjuk, hogy a két évvel későbbi úrbérrendezéskor özvegyének 19 telkes jobbágya, négy házas és két házatlan zsellérje volt.³⁰ A kastély belső berendezése is tükrözi a családnak a vasi nemességen belül elfoglalt előkelő helyét: tizenkét személyes ezüst étkészlet, 19 rend igazgyöngy, 54 achátköves gomb került elő a ládákból, a legnagyobb értéket azonban alighanem az „öreg gyémánt kövekkel” díszített ékszerek jelentették. A család katolikus volt, ezt egyértelművé teszik az ereklyék, az „apácamunka” Szűz Mária kép, a szentképek és kegytárgyak.

Ebben a gazdagságról árulkodó kastélyban nem kevesebb, mint 166 kötet könyvet találtak az összeírók, ám az „üdőknek rövidege miatt” egyenként megvizsgálni „kik mirül tractállanak, vagy minémű authorok legyen”, nem lehetett — riadt vissza a feladattól a leltárt készítő szolgabíró. Bár a könyvek tartalmát nem ismerjük, a 166 kötetes családi könyvtár mindenképpen széles körű intellektuális érdeklődésre vallott. Az így is kiderül a leltárból, hogy hét kötet ekkor a rumi plébánosnál, Elek Sándornál volt, ami azt bizonyítja, hogy a nemesi bibliotékák kincsei kölcsönzés útján is terjedtek a falusi kúriák, parókiák között. A 166 kötetből csak egyetlenegynek ismerjük a tartalmát, ez egy kalendárium volt: ezt külön feltüntették, mert Vörös uram ebbe jegezte fel a sertései számát.

26. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok Fasc.3. No.67. No.69. 1777. április 28.

27. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok Fasc.3. No.64.

28. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok Fasc.3. No.17. Nagy I.: i. m. IX. 778.

29. Turbuly Éva: Zala megye közigazgatása a XVIII. század első felében. Levéltári Közlemények 62 (1986). 277., 292.

30. Felhő I.: i. m. 332., 424.

Nem ismerjük közelebbről a Szombathely melletti Senyefán lakó Szombath (Zombath) György könyvtárát sem.³¹ Szombath György is a jómódú birtokos nemesek közé tartozott, halálakor 1749-ben négy faluban összesen kilenc jobbágya élt. 202 hold szántó, egy malom, szőlők, rétek, egy darab erdő alkották birtokát, ezen osztozott hét élő gyermeke. 2007 forint 50 dénár behajtandó adósságot hagyott hátra, adóssai között találjuk a jáki apátot és Festetich Kristófot is. Jómódúnak mutatják Szombath Györgyöt az ékszerei is: ezüst étkészlet, egy rubinttal kirakott arany gyűrű, ezüst gombok, kapcsok, aranyozott, ezüstözött kardok kerültek elő az almáriumokból. A könyves ládában nem kevesebb, mint 63 könyvet találtak. A szép könyvtár köteteit azonban nem jegyezték fel cím, szerint, így csak azt a három kötetet ismerjük, amelyet egy másik nemesúr, Tánczos György kért kölcsön: egy imakönyvet, egy *Corpus Jurist* és az 1715., 1723. és 1729. évi országgyűlések törvénycikkelyeit. Törvények és imakönyv: ezeket tartotta szükségesnek Tánczos uram, hogy kikölcsönözze. További három könyvet találtak Szombath uram gazdasági iratai között: egy „házikönyvet”, amely kézzel írott gazdasági feljegyzéseket tartalmazott, valamint két kalendáriumot, „némelly connotatiocskákkal [kis feljegyzésekkel], mellynek öregiebbikében vagon cédula 4”. Akárcsak Vörös Zsigmond, aki a sertések számának alakulását jegyezte be a kalendáriumába, Szombath György is ezekbe írta be, amit a gazdaság körül megörökítésre méltónak talált.

Szombath György Kőszegen taníttatta a gyerekeit, cselédei között találunk ugyanis egy szolgálot, aki Kőszegén a „deákok mellett” lakott. A nemesúr legidősebb fia, József még négy évvel korábban, 1745-ben elesett a poroszokkal vívott háborúban, így Kőszegen nyilván a két kisebbik fiú: István és Mihály tanult. Mivel a házban összeírt szentképek egyértelművé teszik, hogy a család katolikus volt, a két nemesifjú minden bizonnyal a kőszegi jezsuita gimnáziumba járt.

A nagyszámú könyv és a gyermekek taníttatása egyaránt jelzik a gazdag nemesúr szellemi igényességét. Ennek részletei azonban homályban maradnak, mert az összeírók megelégedtek azzal, hogy a könyvesládát gondosan lezárták és a kulcsot eltették.

Nem tudunk többet a császári hadsereg alezredese, Mezőszegedi Szegedy Antal bibliotékájáról sem, akinek ingóságait 1773-ban bekövetkezett halála után lajstromozták az acsádi kúriájában. A Mezőszegedi Szegedyek a nyugat-dunántúli birtokos nemesség felső, gazdag és előkelő rétegéhez tartoztak. Antal apja, Szegedy Pál Vas vármegye, majd Zala alispánja volt, többször is megválasztották országgyűlési követnek. Húgai közül Innocentia Orsolya-rendi apáca, fejedelemasszony lett, Zsuzsanna egy előkelő vasi nemeshez, Szarvaskendi Sibrik Ferenchez, Judit pedig Festetich Kristófhoz ment férjhez. Ha férje még nem is, sógora és fia már grófok lettek, felemelkedtek az arisztokráciába. A halott alezredes öccse volt Szegedy János, a kor egyik legjelentősebb jezsuita jogtudósa, akinek különböző munkáit a vasi nemesek hagyatékaiban is többször összeírták.³²

31. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok Fasc.1. No.43.

32. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok Fasc.3. No.52. Szegedy Antal végrendelete valaha a Vas m. L. Szegedy cs. lt. XIII/34. 36.cs. 14.sz. alatt volt, de ma már nincs meg. A Szegedy-család története: *Joannes Szegedi: Rubricae sive synopses titulorum, capitum et articulorum universi juris Ungarici. Tyrnaviae. 1734. 228–230.*

A Szegedyek gazdagságát mutatja a hagyaték is: három aranyira, nagy gyémántos gyűrű, arany dobozok és 378 aranyérem került elő az almáriumfiókokból. A ruhák gombjai, kapcsai éppúgy aranyból készültek, mint a nádpálca gombja. A leltárból az is kiderül, hogy mind Szegedy Antal, mind pedig felesége, Gundl Teréz könyvszerető emberek lehettek. Sajnos, az ékszereket igen gondosan leíró leltározók az összehasonlíthatatlanul kisebb értékű könyveket csak darabszámmra jegyezték fel. Három helyen, köztük a feleség almáriumában, nem kevesebb, mint 124 kötetet találtak, ezek tartalmáról azonban a jegyzékből semmi sem derül ki.

Ismerjük az Antal hagyatékát összeíró unokatestvér, Szegedy Ignác javainak leltárát is, aki Vas és Zala megyék táblabírája, királyi tanácsos volt, és 1796-ban halt meg.³³ Harminchét vasi és zalai faluban voltak kisebb-nagyobb birtokai. A rengeteg ékszer felbecsültetésére (jó részük azonos az Antal negyedszázaddal korábbi hagyatékában összeírtakkal) Bécsből kellett ékszerészt hivatni. Az arany és ezüst drágaságok mellett az összeírók a könyvekre megint csak nem fordítottak figyelmet: ezeket nyilván a bepecsételt almáriumok rejtették. A házigazda széles szellemi láthatárát a falon függő képek is elárulták: a sok szentkép mellett ott függtek „két kisebb fekete rámás pogán bölcsék képei”. Az ötvösi kúriában pedig a kisasszonyok szobájában nemcsak író almárium, de könyvtartó asztal is állt, bizonyára voltak tehát könyveik is szép számmal. Ezekről azonban éppen úgy nem tudunk semmit sem, mint a nagybácsi, Szegedy Antal bibliotékájáról.

Részben ismert portalista nemesi bibliotékák

A vasi nemesek hagyatéki leltáraiból kitűnik, hogy a módosabbak közül sokan nem egy helyen tartották a bibliotékájukat: akadtak, akik két udvarházat is laktak, és mind a kettőben voltak könyveik. Más esetekben a könyvtár egyik része a nemes vidéki kúriájában, másik része a városi házában állt, ilyenkor a két könyvanyag eltéréseiből következtethetünk gazdájuk szellemi fejlődésére, érdeklődésének változásaira.

Nehezebb helyzetben vagyunk a Zobothin- és az Egerváry-család két, egyazon évben, 1793-ban kelt hagyatéki leltárának elemzésekor, itt ugyanis az örökségnek, köztük a könyveknek csak egy részét vették jegyzékbe, a könyvtár nagyobbik feléről forrásunk nem tájékoztat.

1793-ban Szombathelyen árverezték el a Zobothin Ferenc árvát illető ingóságokat.³⁴ Az előkelő nemesi család Szombathelytől mintegy tíz kilométerre, Nagyonyomban élt, míg Zobothin uram magában a püspökvárosban lakott. Ezért árverezték el ott az ingóságait, amelyek nem mutattak különösebb gazdagságra: az összesen 451 forint 25 krajcárért eladott holmik között két aranyóra (49 illetve 25 forintért kelt el), egy tíz forintra értékelt harmadik óra és egy 39 forintos

33. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok Fasc.4. No.43. 1796.

34. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok Fasc.4. No.36. 1793. Feltehetően Zobothin Lajos hagyatékáról van szó, ez azonban csak feltevés, mert a leltárból nem derül ki Zobothin Ferenc apjának a neve.

díszruha jelentettek értéket, a többi tárgy pár forintot érő ruha, ágynemű, terítő volt.³⁵

Az árva, Zobothin Ferenc, továbbra is Szombathelyen maradt, ezért némi ágyneműt, abroszokat, használati tárgyakat kivettek a „kótyavetyéből”, és ezeket számára Szombathelyen hagyták. Mivel ezek között a teáskanna és a rézsarkantyú mellett kalamáris, porzó, krétatartó is szerepelt, feltehető, hogy a fiú ekkor még tanult, feltehetőleg a ferencesek szombathelyi gimnáziumában.

Nem kerültek árverésre a könyvek sem: a hagyatékban 12 kötetet találtak, amelyeket jegyzékbe vettek és Nagyunyomra küldtek. Minden bizonnyal az ottani udvarházban állt a családi bibliotéka, erről és egyáltalán a Szombathelyen kívüli javokról azonban semmit sem tudunk. Csak azt a 12 kötetet ismerjük, amelyeket Zobothin uram a városban magánál tartott — így viszont biztosak lehetünk abban, hogy ezek nem őseitől örökölt és régóta az almárium polcain porosodó kötetek voltak, hanem valóban a halott érdeklődését tükrözik.

A tizenkét könyvből csak egy jogi tárgyú: Huszty István rendkívül elterjedt kézikönyve, a *Jurisprudentia practica*. Gyakorlati célokat szolgált egy német leveleskönyv is (*Anweisung zum Briefschreiben*). A halott katolikus volt, Lipót és József császárok arcképei mellett Migazzi érsek portréja is díszítette a szobáját, és volt egy szenteltvíztartója is. A vakbuzgóság azonban távol állhatott Zobothin uramtól, akinek könyvei között csak egy kötetet találunk, mely címe alapján valószínűleg imakönyv volt, jámborsági munkákat pedig hiába keresnénk. Olvasta azonban a Bibliát latinul és volt egy német nyelvű könyve a vallásfilozófiáról. Két könyvet talán az iskolában használt valamikor (mivel Szombathelyről ezeket is Nagyunyomra küldték, nem lehettek a városban tanuló árva tankönyvei): Justinus római történetíró *Histotriæ Philippicæ* című munkája iskolai olvasmány volt, a *Szent históriának summája* pedig a kor népszerű tankönyve. Történelmi érdeklődését tükrözte Justus Lipsius államelméleti munkája, valamint Paulus Stransky Csehországról szóló leírása.³⁶ Három kötetet egyértelműen az irodalomhoz sorolhatunk: ez a művelt nemes latinul olvasta Fénelon *Telemachosát*, Barclay *Argenis* című lovagregényét, és forgatta a vasi nemesek körében is népszerű Faludi Ferenc *Nemesemberét*,

Zobothin uram folyékonyan olvasott németül, és nemcsak a Bibliát és államelméleti munkákat, de a korabeli népszerű regényeket is élvezni tudta Cicero ekkoriban még nagyon is élő nyelvén. Könyvtárának csak egy rőredékét ismerjük, ez az alig egytucatnyi kötet azonban tükrözi sokoldalú szellemi érdeklődését.

15 kötetet írtak össze 1793-ban az Egerváry-család osztozkodásakor.³⁷ Ez a tizenöt könyv azonban éppen úgy nem a család teljes bibliotékája volt, mint ahogy az összefrkt többi javak is csak egy, az „öreg ággal” folytatott nagyobb osztály részét képezték. Az Egerváry-család Vas megye egyik előkelő és jómódú birtokos nemesi famíliája a 17–18. század folyamán többször is került ki közülük vasi szolgabíró. A család vagyonát nem ismerjük pontosan, az ingatlanok felosz-

35. Összefrkt egy arany karikagyűrűt is, de ez igencsak vékony lehetett, ha 30 krajcár volt a kikiáltási ára, az ezüstgyűrűt alig három krajcárért kínálták, csak egy arany fülbevaló ért 2 forintot.

36. Paulus Stransky: De republica Bojemica opus utilissimum. Amstelodami, 1713.

37. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok 8.cs. 5.k. 1.sz. „C” 1793.

tásáról nem került elő írás, csak a Vince és Mária árvákat illető ingóságok inventáriumát sikerült megtalálni. A rábáhidvégi kúriában feljegyzett gyémántos arany ékszerek, ezüst evőeszközök és más ezüsttárgyak azonban világosan mutatják a familia gazdagságát.

Az evőeszközöket, ékszereket, az ágyneműt a két testvér felosztotta egymás között, könyveket azonban — jellemző módon — csak a fiú kapott. Nem tudjuk, hogy Vince ekkor hány éves volt, ám a neki jutott könyvek mind olyanok, amelyek gimnáziumi és jogi tanulmányokhoz szükségesek. Már patvarista volt a fiatal Egerváry, vagy csak remélték, hogy elődei nyomába lép, ezt homályban hagyja az összeírás. A 15 kötetből hetet a gimnáziumban használhatott Egerváry Vince: tankönyv volt a *Methodus dignoscendi syllabarum*, akárcsak Emmanuel Alvarez spanyol jezsuita Magyarországon is rendkívül népszerű latin nyelvtana, továbbá a „retorika”, mely valószínűleg azonos egy másik spanyol jezsuitának, Cyprianus Soareznek a nagyszombati nyomdában a 18. század folyamán sűrűn kiadott tankönyvével, a *De arte rhetoricával*. Valamelyik katolikus gimnáziumban forgathatta a fiatal nemesúr a „*phrasilogia*”-ként összeírt kötetet, Franz Wagner osztrák jezsuita latin szótárát is. A latin szemelvény-gyűjteményt (*Flores elegantiae poeticae*) szintén a gimnáziumban használták, és iskolai kiadvány lehetett a Cicero leveleit tartalmazó kötet, akárcsak Ovidius episztolái.³⁸

A fennmaradó nyolc kötet mind jogi kézikönyv, ezeknek Egerváry Vince mint patvarista láthatta hasznát: Werbőczy *Tripartituma*, Huszty *Jurisprudentia practica*ja, Szegedy *Tyrociniuma* a 18. századi jogászok legfontosabb kézikönyvei voltak. Jogi tankönyv volt a természetjog elemei (*Elementa juris naturalis*), akárcsak a kánon- és a polgári jog összefoglalása, és jogi tanulmányai alatt hasznosíthatta a kánonjogot tartalmazó, illetve magyarázó másik három könyvet is.³⁹

Ismét megállapíthatjuk, hogy a latin nyelvre és a magyar jogra alapozott nemesi műveltség keveset változott a 18. század folyamán: az apa tankönyveit, kézikönyveit a fiú megörökölte és nyugodtan használhatta azokat.

Gazdag könyvtárú vasi nemesek

1749-ben írták össze Kubiczky György nagyölbői kúriáját. A jobbágyokról, a majorsági szántókról, a kúriáról már korábban osztályt tettek, így ezeket nem ismerjük közelebbről, csak azt tudjuk, hogy a halott jó módú, jobbágytartó nemes volt. Ezt támasztják alá az összeírt nagyértékű ingóságok is, a szentképek pedig elárulják, hogy katolikus volt. A kúriában nem kevesett, mint 90 kötet könyvet, valamint közelebbről nem ismert kéziratokat leltároztak.⁴⁰ A gazdag és változatos anyagú bibliotéka azonban a családi könyvtárak elemzésének egyik legnagyobb buktatójára figyelmeztet: nagy valószínűséggel állíthatjuk ugyanis, hogy a szép könyvtár nem Kubiczky György szellemi érdeklődését tükrözi.

38. *Mészáros István*: A tankönyvkiadás története Magyarországon. Bp. 1989. 34–35.

39. *Boda Ernő*: A hazai jog oktatása a patvarián. In: Emlékkönyv Kolosváry Bálint jogtanári működésének negyvenedik évfordulójára. Bp. 1939. 47–61. *Kosáry D.*: i. m. 159.

40. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok Fasc.1. No.45. 1749.

A 18. századi nemesi könyvtárakban, a jog és a történelem mellett, sőt azokat megelőzve, a vallási tárgyú könyvek foglalták el a legfontosabb helyet. Kubiczky uram hagyatékában két kézzel frott és hat nyomtatott imakönyv mellett megtaláljuk Loyolai Szent Ignác, Ferrerius Szent Vince valamint Gonzaga Szent Alajos életrajzait. Ezek a század katolikusainak gyakran forgatott olvasmányai voltak, más vasi nemesi házakban is őrizték őket, akárcsak Kempis Tamás könyvét, a *Krisztus követését*. Kubiczky uram könyvei között azonban olyanok is előkerültek, amelyek élesen elütnek a nemesek által forgatott imakönyvektől és jámbor olvasmányoktól. A breviárium négy kötete, a kézzel frott és nyomtatott teológiai traktátusok, akárcsak a ferences regulák, vagy Eusebius egyházatya művei már nem illeszthetők be a 18. századi katolikus nemesség olvasmányai közé. Ezek egykori tulajdonosa minden valószínűség szerint egy katolikus pap volt, akinek könyvtárát egyenesági leszármazottak híján a rokonság örökölte. Ő forgathatta szemináriumi tanulmányai alatt Szent Ágoston munkáit, és ő készíthette a kézirásos jegyzeteket Arisztotelész logikájáról. Ugyancsak ő vehette hasznát felszentelése után a már említett breviáriumnak, amelynek mind a négy kötete megvolt Kubiczky uram polcán. Valószínűleg ő használta a zsolozsmáskönyveket, bár ezeket más hagyatékok tanúsága szerint a katolikus vasi nemesek is forgatták. Ő készülhetett szentbeszédeire és temetésekre a prédikációs kötetekből: a *Concionator extraordinarius*, Sebastianus Textor német nyelvű prédikációinak gyűjteménye két példányban is megvolt a Kubiczky-kúriában, és szintén két példányt találtak az *Armatura fortium in fide* című, Padányi Bíró Márton veszprémi püspök előszavával megjelent litániáskönyvből is. Ugyancsak ez az ismeretlen pap-rokon olvashatta a körmenetekről és a gyónásról szóló könyveket is.⁴¹

Ez a papi örökség egybeolvadt egy gyakorló jogász (minden bizonnyal Kubiczky György) könyveivel. Ezek között nemcsak a korabeli jogi kézikönyveket írták össze, amelyeket már több vasi nemes hagyatékában megtaláltunk, így két *Tripartitumot*, egy *Corpus Jurist*, a különböző országgyűléseken elfogadott törvény-cikkelyeket, de jogi tankönyvek, jegyzetek, sőt értekezések is — mint például Heinrich Cocceji *Juris publici prudentia* című munkája — álltak a nemesi kúria polcain. Hat kézzel írt formuláskönyv, „egy bizonyos könyv a polgári jogról”, három szintén kézzel írt jogi kompendium jelzik, hogy gyakorló jogász, ügyvéd vagy bíró könyveire bukkantunk. A két kánonjogi könyv a könyvtár bármelyik rétegéhez tartozhatott, a pap és a jogász egyaránt hasznát vehette, akárcsak Szenci Molnár Albert és Calepinus latin szótárainak.

A matematikáról és a fizikáról szóló könyvek gimnáziumi tankönyvek lehetnek, éppen úgy, mint a „magyar krónika” című történelemtankönyv. A négy ókori auctor: Vergilius, Cicero, Curtius Rufus és Florus római történetíró munkáit is gimnazistaként forgathatta Kubiczky uram. A lovak orvoslásáról szóló könyv viszont

41. *Sebastianus Textor*: *Concionator extraordinarius*. Augsburg, 1713. *Armatura fortium in fide*. Győr, 1756. *Hermann Egyed—Eberhardt Béla*: A veszprémi egyházmegye papságának könyvkultúrája és könyvállománya a XIX. század elején. Veszprém, 1942. 195. Az öröklött könyvtárak problémájára: *Robert Darnton*: Reading, Writing and Publishing. In: *The Literary Underground of the Old Regime*. Cambridge–London, 1982. 177–178.

a felnőtt nemesúr érdeklődését tükrözhetette — egyike azoknak a kisszámú munkáknak, amelyek a vasi nemesi könyvtárakban a gazdálkodáshoz kötődtek.

A nagyölbői kúriában lajstromozott könyvekből tehát csak megszorításokkal következtethetünk az elhunyt nemesúr szellemi érdeklődésére. A könyvtár nagyobbik részét Kubiczky György mástól örökölhette. Az ő könyveihez tartozhattak azonban a jogi munkák, a felnőttkorban is megőrzött tankönyvek és a lovaggyógyításról szóló kézikönyv. Ez volt a jogot végzett, gazdálkodó nemes saját könyvtára, amelynek alapján semmiképpen sem tarthatjuk műveletlennek.

A 18. századi portalista nemesi hagyatékok közül Weöres Mihály és Nagy Dávid kúriájában írták össze a leggazdagabb könyvtárakat. E két bibliotéka részletes elemzését azonban erősen megnehezíti, hogy ellentétben a legtöbb könyvtárjegyzékkel, ez a két összeírás csak másolatban maradt ránk. Nagy Dávid hagyatékáról a szolgabíró szép tisztázatot készíttetett, Weöres Mihály leltárának másolata azonban egy sietősen írt, javítgatott fogalmazvány.

Bármilyen kalligrafikusan írt is Nagy Dávid könyvjegyzékének másolója, a nyilván nem értett könyvcímeket sokszor félreolvasta. „Hieremiae Bruxelli opera” a negyedik kötet a leltárban, ez azonban nem a nem létező Brüsszeli Jeremiás, hanem Jeremias Drechsel, latinosan Hieremias Drexelius 17. századi német jezsuita műveivel volt azonos; Szörényi Sándor, a *Philippicae Sadrae* című prédikációskötet szerzője pedig „Serenyi páter” lett a másoló tolla nyomán.⁴²

Weöres Mihály könyvei jegyzékét olvasva nemcsak azzal a nehézséggel kerülünk szembe, hogy egy hevenyészett másolatot tartunk a kezünkben, amelynek készítője több könyvcímet félreolvasott, de az is kitűnik, hogy az eredeti jegyzéket a szolgabíró *diktálta* az írődeáknak, aki különösebb gondolkodás nélkül jegyzete le nemcsak a lepedők és tányérok leírását, de a meg nem értett könyvcímeket is. Az írődeák még Szegedy János jezsuita jogtudós igen elterjedt kézikönyvét, a kor jogászáinak egyik legfontosabb segédeszközét, a *Rubricae sive synopses* című könyvet sem ismerte és ezért a címet habozás nélkül úgy írta le, ahogy hallotta: „Szegedianae Lubricae”(!). Xenophón „Senophon”, a számtankönyvet író német Weidler „Vajdler” lett, Bartholomäus Ziegenbalg evangélikus misszionárius nevét pedig — nyilvánvalóan hallomás után — „Csigenbokh”-nak írta. Amikor azután a könyveket sorban kézbe vevő szolgabíró kijavította magát, az írődeák ezt is javítás nélkül, szó szerint jegyezte le: „Terentiusnak tragoediája vagyis comoediája”.⁴³

Bár a rossz másolatok alapján néhány könyv címét nem sikerült pontosan meghatározni, a két könyvtárjegyzékből mégis következtethetünk e két nemesúr szellemi érdeklődésére.

1760-ban halt meg Weöres Mihály, és hogy a két feleségétől született árvái között ne legyen veszekedés, összeírták a javait.⁴⁴ Néhai Weöres Mihály nem volt gazdag ember. Nem tudjuk pontosan, hogy hány hold földje volt: szántóföldjeit,

42. Vas m. L. IV/1/f. Árvauyi iratok 24.cs. Fol.206–212. 1781.

43. Vas m. L. IV/1/f. Árvauyi iratok Fasc.3. No.11. 1760. *Bartholomäus Ziegenbalg*: Ausführliche Missionsberichte. Halle, 1710–1770. A „Lubricae”: *J. Szegedy*: i. m.

44. Weöres Mihály első feleségétől, Unger Eleonórától született az ekkor 18 éves Pál és 16 éves István, a második feleségétől (aki ekkor már szintén nem volt az élők sorában), Armprusztzer Erzsébettől pedig Mihály. Vas m. L. IV/1/f. Árvauyi iratok Fasc.3. No.11.

rétjeit ugyan részletesen összefírták, de sok alkalommal nem adták meg a holdak számát, megelégedtek a dűlő helyének pontos leírásával. A birtok azonban valószínűleg alig érte el a portalista nemések kategóriájának alsó határát, a száz holdat, bár értékét a különböző erdőrészek emelhették. Kőszegi háza mellett azonban rokoni kapcsolatai is egyértelműen a portalista nemések között jelölik ki Weöres Mihály helyét: legidősebb fia, az ekkor 18 éves Pál, később Leposa Juditot vette feleségül, és így rokonságba került a megye előkelő evangélikus nemeseivel, az Ostffyakkal, Vidosokkal, ami egy vagyontalan taxalista kisnemesnek aligha sikerült volna. Vele, Budakeszi Weöres Pállal az Ostffy-hagyatékban maradt könyveken osztozó rokonok között találkoztunk már.⁴⁵

Weöres Mihálynak volt egy emeletes kőháza Kőszegen és egy kis kúriája a közeli faluban, Nemescsón. A nemescsói kúria mindössze egyszobás volt, és a hozzátartozó istállóval együtt „óvitt voltokra nízve romladozott állapotban” találták. A városi ház viszont, bár nem becsülték fel, komoly értéket képviselhetett: a kőszegi belsővárosban, a Felső kapuhoz közel, a Vár mellett állt Weöres uram emeletes kőháza, három nagy és öt kisebb boltozatos szobával, tetején zsindegyel.

A birtokos nemések rétegébe tartozott a halott az összefírt ruhák, ékszerek alapján is: ezüst étkészleteket, ezüst gombokat találtak a ládákban, nád-pálcája gombja is ezüstdől készült, ezenkívül 10 aranyúró, négy aranyboglár és egy aranylánc jelentett nagyobb értéket. A nemescsói kúria omladozott, ez arra utal, hogy Weöres uram beköltözött a városba. Mind a két helyen voltak azonban könyvei: Nemescsón 35, a kőszegi ház almáriumában pedig 64 kötetet írtak össze, tehát egy híján százkötetes bibliotékája volt. A két könyvtár összetétele arányaiban nagyjából megegyezett: mindkét helyen a vallás és a jog dominált. Nemescsón 14 kötet vallási tárgyú és 8 jogi könyvet vettek lajstromba, Kőszegen 32 kötet foglalkozott a vallással és 13 kötet a joggal. Nem nagyon különbözött a többi könyv tartalma sem: elsősorban tankönyvek voltak.

Nemescsón egy logikatankönyvet vettek fel a leltárba, továbbá két latin auktort: Terentius és Ovidius, ezeket is gimnáziumi tanulmányai alatt forgathatta Weöres Mihály. Kőszegen 9 tankönyve volt: Molnár Gergely iskolai nyelvtana, Christophorus Cellarius, azaz a hallei Christoph Keller valamelyik tankönyve, Conradus Dietericus három hittankönyve, egy további hittankönyv, két filozófia és Weidler matematika-könyve. Ezeket éppen úgy a gimnáziumban használhatta valamikor Weöres Mihály, mint az öt ókori szerző: Aesopus, Vergilius, Xenophon, Livius és Curtius Rufus műveit. A 18. századi nemesi könyvtárakban szinte kivétel nélkül megtaláljuk a gondosan megőrzött tankönyveket. Érdemes volt ezeket a párkrajcáros köteteket is eltenni, hiszen a század folyamán a bevált tankönyveket újból és újból kiadták, így azoknak a későbbi generációk is hasznát vehették.⁴⁶

A nemescsói és a kőszegi könyveken belül az egyes témakörök aránya igen hasonló, annál nagyobb azonban a különbség abban a tekintetben, hogy milyen jámbor olvasmányokat, vagy milyen jogi könyveket tartott Weöres uram a falusi, illetve a városi házában. A vallással foglalkozó könyvek között találjuk Nemescsón

45. Vas m. L. Weöres cs. lt. XII/43. 1.cs. 2.cs. 3.cs. és 5.cs. iratai (peres iratok, birtokösszeírások, levelek).

46. *Mészáros I.*: i. m. 33–38., 47., 50–51., 57.

egy latin és egy magyarnyelvű Biblia mellett Johann Arndt két, meg nem nevezett kötetét. Szent Ágoston művei és Paszkál pápa élete mellett állt Luther kis katekizmusa, továbbá öt imakönyv, köztük Áts Mihály műve, az igen népszerű *Arany lánc*.

Sokkal gazdagabb és összetettebb a vallási anyag a kőszegi háznál: itt találunk katolikus könyveket is, így egy litániáskönyvet a Szentháromságról, Paolo Segneri olasz jezsuita *Vera sapientia* című lelkigyakorlatos könyvét és Lépes Bálint győri püspök könyvét, amelyeket a gyakran felületes leltár imáknak (Orationes) nevez, valószínűbb azonban, hogy csak félreértette a hosszú és tekervényes barokk címet: *Az halandó és útéltre menendő teljes emberi nemzetek fényes tüköre*, amely valójában elmélkedés. A katolikus jámborsági irodalom kötetei valószínűleg egy katolikus rokonnal kerültek a családi bibliotékába, bár természetesen azt sem zárhatjuk ki, hogy a művelt evangélikus nemes maga volt kíváncsi rájuk. Találunk Kőszegen is evangélikus katekizmusokat és énekeskönyveket, míg a „Catholicus lutheranus” címmel összeírt kötet valószínűleg Johann Mayer könyve volt, amelyet Petrőczy Kata fordított magyarra: *Pápista vallásra hajlott lutheránusok lelkek ismeretének ktnja*.⁴⁷ Mellettük állt Jakob Spener 17. századi drezdai evangélikus író valamelyik műve és egy könyv a gályarabságra hurcolt magyar prédikátorokról.

Weöres Mihály vallásos ember, buzgó evangélikus volt. Ezt bizonyítja a polcán talált egyik kötet, egy üdvös elmélkedéseket tartalmazó könyv, Áts Mihálynak a *Boldog halál szekere* című munkája is. Ezt Weöres Mihály bizonyára különös becsben tartotta, hiszen — mint láttuk — több más kemesaljai nemes mellett őneki ajánlották. A hagyatékban összeírt nagyszámú énekes- és imakönyvnek, elmélkedésnek hasznát vehette egy vallásos nemes is, Weöres uram könyvtára azonban nem csak a saját érdeklődését tükrözi: nagy valószínűséggel kijelenthetjük ugyanis, hogy míg Kubiczky György bibliotékájába egy katolikus pap, addig Weöres Mihály könyvtárába egy evangélikus lelkipásztor könyvei kerültek. Ezt megkönnyíthette, hogy Weöres kúriája az evangélikusok artikuláris helyén, Nemescsón állt, ahol volt templon, iskola és lelkész is, és ugyancsak volt evangélikus templom a szabad királyi városban, Kőszegen, ahol Weöres Mihály másik háza állt.

A Kőszegen talált két Bibliáról egyértelmű, hogy lelkész könyvtárába tartoztak. Ellentétben ugyanis a nemescsói kúriában talált latin és magyar Bibliával, ez a két Újszövetség görög nyelvű volt, latin illetve német fordítással. Igen valószínűtlen, hogy ezek egy evangélikus nemes olvasmányai lettek volna, sokkal inkább feltehetjük, hogy egy lelkipásztor forgatta őket, akárcsak a magyar nyelvű prédikációs kötetet és az *Onus pastorale* (A lelkipásztor terhe) című könyvet. Ő használhatta a bibliai tárgyak mutatóját és ő forgathatta a távoli földrészek evangélikus misszióiról szóló beszámolókat is.

Nagy különbség volt a kőszegi és a nemescsói könyvtár között a jogi művekben is. Weöres uram Nemescsón tartotta az alapvető jogi kézikönyveket, amelyeket más nemesi kúriákban is gyakran megtalálunk: a *Corpus Jurist*, Huszty *Jurisprudentia practica*ját, Werbőczyt. A kőszegi könyvek közül az országgyűlési törvénycikke-lyeket, a büntetőjogi eljárások kézikönyvét, valamint Szegedy János két munkáját:

47. A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig. i. m. 140., 354.

a *Tyrocinium*ot és a *Rubricae*-t megtaláltuk más birtokos nemesek udvarházában is. A kőszegi házban azonban olyan jogi könyvek is álltak, amelyek széles körű érdeklődésre és felsőbb tanulmányokra utaltak: Christian Thomasius, Pufendorf, Justus Lipsius, Hugo Grotius, Becker és Corvinus van Beldern munkái. Akárcsak Kubiczky György esetében, most is valószínű, hogy a hagyatékban egy jogot végzett ember — minden valószínűség szerint maga Weöres Mihály — és egy lelkész könyvei keveredtek.

A 18. századi vasi nemesi könyvtárak közül mind a kötetek száma, mind azok sokoldalú tartalma alapján az 1781-ben meghalt Felsőbüki Nagy Dávidé volt a leggazdagabb. A Sopron és Vas vármegyében birtokos Felsőbüki Nagy családból származó nemes javait a kúriájában, a Szombathely közelében fekvő Toronyban írták össze.⁴⁸ Nagy Dávid könyvtára 185 kötetből állt, és szerencsénkre a leltárt készítő viceszolgabíró, Peóczy Imre nem elégedett meg azzal, hogy megszámlálta a köteteket, amelyeket a „rozzant könyvtartó almárium” rejtett, de egyenként lejegyezte a címüket is (bár a legtöbbször szerző nélkül).

A halott nemes Felsőbüki Nagy István soproni alispán unokája, Felsőbüki Nagy Lajos fia volt. Ingatlanai közül csak egy omladozó malmát írták össze, melynek fele bátyját, Nagy Lajos kapitányt illette. Az úrbérrendezéskor a két fivér 49 teljes jobbágyot bírt Vas megyében, ez és a sok „argenteria”, ezüsttárgy éppúgy gazdagnak mutatja Nagy Dávidot, mint az a tény, hogy 2759 forint kifizetendő passzív adósságával szemben 8494 forint behajtandó, aktív adóssága volt, azaz tekintélyes summával, 5735 forinttal többel tartoztak neki, mint ő másoknak.⁴⁹

Nagy Dávid jogot végzett ember lehetett, amikor ugyanis első feleségétől, a német Anna Maria Penterrederintől elvált, akkor az asszony többek között visszakövetelt tőle 115 forintot, amely összeget „még juratus korában ugyan, de már eljegyezve ... egyszer is, másszor is igen nagy szükségében és ura atyja előtt titkolt adósságainak kifizetésére adott” neki.⁵⁰ Nagy uram jogászai tanulmányaira utal a könyvtár tíz jogi szakkönyve is: a *Corpus Juris* mellett Huszty alapvető kézikönyve, a *Jurisprudentia practica*, két, a magyar joghoz készült mutató, az 1729. évi országgyűlés törvénycikkelyei és több jogi értekezés, tankönyv álltak a polcokon. Jogot tanulva forgathatta Justus Lipsius előadásait is, a *Sancti Ivonis Advocati* címmel lejegyzett kötet pedig minden bizonnyal egy, a nagyszombati egyetem jogi karán tartott tanérvnyitó beszédet rejtett, ahol az ügyvédek és egyben a nagyszombati jogi kar védőszentjének, Szent Ivónak a segítségét kérték.⁵¹

28 kötet volt tankönyv, iskolai olvasmány. Láttuk, hogy a 18. században csak lassan változott az iskolai tananyag, a tankönyveket gondosan megőrizték, apáról

48. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok 24.cs. Fol. 206–212. 1781.

49. Nagy I.: i. m. VIII. 36–37., valamint Varga Ferenc genealógiai kutatásai alapján *Felhő I.*: i. m. 244., 330.

50. Vas m. L. IV/12/c. Polgári perek Fasc.269. No.50. „C” 1771. január 3., Fasc.267. No.27. 1771. november 20., Fasc.269. No.50. 1771. január 28. „A”, „B”.

51. Ilyen tanérvnyitó beszéd volt: *Csubai Mányás*: Panegyricus Divo Ivoni, dum inclita facultas juridica in universitate Tirnaviensi anniversarios eidem tutelari suo honores persolveret. Tyrnaviae, 1774.; *Erczl András*: Divus Ivo, panegyrica oratione celebratus. Tyrnaviae, 1741.; *Glozzer Gábor*: Divus Ivo oratione panegyrica celebratus. Tyrnaviae, 1752.; *Grueser Alajos*: Divus Ivo dictione panegyrica celebratus. Tyrnaviae, 1754. stb. *Fináczy Ernő*: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. I. Bp. 1899. 135.

fiúra öröklődtek. Nagy Dávid polcain is ott sorakoztak a latintanításon alapuló gimnáziumi oktatás legfontosabb kézikönyvei, Alvarez nyelvtana és prozódiaja, Soares retorikája. Valószínűleg a gimnázium retorika-osztályában forgatott Nagy Dávid három további, az „ékesszólásra” vezető tankönyvet is. Mellettük állt két poesis-tankönyv, egy történelemtankönyv és egy számtankönyv. Ovidius, Vergilius, Aesopus, Curtius Rufus, Cicero, Florus és Cornelius Nepos műveiről csak feltételezhető, hogy a latintanítást szolgáló, iskolai használatra készült munkák voltak, Justinusról azonban tudjuk, hogy magyarázatos kiadás volt, Senecától pedig egy frázis-gyűjteményt találtak (*Flores Senecae*). Az iskolai olvasmányokban szereplő ókori személy- és helynevek megértését segítette a kiselakú „diákklexikon”, a *Parnassus illustratus*.⁵²

A toronyi udvarház polcain a valláshoz kapcsolódó könyvek voltak túlsúlyban, ez a 72 kötet a könyvtárnak majdnem kétötödét (38,9%) tette ki. Nagy uram katolikus volt, ezt bizonyítják a szobájában függő szentképek éppúgy, mint könyvtára összetétele. A 72 kötet között nincs egyetlenegy Biblia sem, ugyanakkor igen sok imakönyvet, elmélkedést, zsolozsmáskönyvet, katekizmust, aszkétikus munkát találunk. Számos imakönyv kapcsolódott a katolikus Mária-kultuszhoz.⁵³ Homiliákat és szentek életrajzait is lajstromoztak az összeírók, akárcsak hitvitázó irodalmat, például Szentiványi Márton jezsuita *Turris Babel* című, a lutheránusok és kálvinisták tévedéseit támadó munkáját.⁵⁴ A kegyes olvasmányok és imakönyvek jó része azonban nyilvánvalóan nem Nagy Dávidé volt, hanem öröklődött a családban. Erre utal például, hogy Jeremias Drechsel német jezsuitának a toronyi udvarházban nemcsak összegyűjtött művei voltak meg, hanem *Zodiacus christianus* című aszkétikus munkája is, ez utóbbi két példányban. Két példány volt Nagy Dávid uram házában Kempis Tamás igen népszerű könyvéből, a *Krisztus követéséből* is, akárcsak Szent Ágoston elmélkedéseiből.

Az összeíró a magyar címeket is latinra fordította, így nem tudjuk elkülöníteni a latin és a magyar imakönyveket. Találunk egy horvát nyelvű imakönyvet is, Máriához szóló imádságokkal. Ezt a Sopronban 1781-ben, azaz halála évében megjelent kis könyvecskét talán ajándékba kapta Nagy Dávid.⁵⁵ A hét német nyelvű imakönyvből és jámbor olvasmányból feltehetően Nagy Dávid első felesége, az osztrák Anna Maria Penterrederin imádkozott.

Magyar irodalmat az 1781-ben elhunyt művelt nemesúr szinte egyáltalán nem olvasott. Igaz, Nyéki Vörös Mátyás *Tinnabulum tripudantium*-ja latin címe ellenére magyar irodalmi alkotás, a 17. századi barokk költészet jelentős teljesítménye.⁵⁶ Az utolsó ítéletet és a pokol kínjait barokk dagállal ecsetelő verssorokat azonban valójában a vallási tárgyú könyvekhez, a jámborságra serkentő olvasmányokhoz számíthatjuk, akárcsak Barclay népszerű művét, a protestánsokat „intő”

52. Parnassus illustratus. Tyrnaviae, 1728. *Mészáros I.*: i. m. 34–36., 43–45., 48.

53. Cultus Mariae, Liliolum Marianum, Sanctissimum cor Mariae, Virgo refugium, Fasciculus mariani amoris.

54. *Szentiványi Márton*: Turris Babel seu confusio doctrinae fidei inter modernos acatholicos. Tyrnaviae, 1731. A szentek közül Szent Ignác, Szent Ágoston, Szent Benedek és Szent Romuald (tévesen mint Ronivaldus) életrajzait írták össze.

55. Marianszko czveche selézni pri Kalvarij pobrano i Marij offrovano. Sopron, 1781.

56. *Nyéki Vörös Mátyás*: Tinnabulum tripudantium... Tyrnaviae, 1729.

Paraenesis. Csak Barclay másik műve, a népszerű regény, az *Argenis*, valamint Antonio Guevarra levelei és egy közelebbről nem ismert epigrammagyűjtemény sorolhatóak az irodalomhoz, ezeket Nagy Dávid latinul olvasta.

Olvasott Nagy uram ezen kívül is irodalmat — németül és franciául. Nagy Dávid könyvtára a 18. századi vasi nemesek bibliotékái között egyedülálló nyelvi gazdagságával, hat nyelven találunk benne könyveket. A horvát imakönyv nem feltétlenül bizonyítja, hogy a nemesúr tudott horvátul, az olasz nyelvvel pedig Nagy uram csak ismerkedett, hiszen egyetlen olasz könyve egy olasz nyelvtan volt. A magyaron kívül azonban könyvei tanúsága szerint Nagy Dávid nemcsak latinul és németül, de franciául is jól olvasott. 24 kötet német nyelvű könyve volt, ezek közül azonban sokról nem tudunk ennél többet, mert az összeíró csak annyit jegyzet fel: „Germanicus”, esetleg egy szót a címből, például „germanicus sub titulo Briefe”. Tíz kötetről valószínű, hogy szépirodalom volt, további háromról pedig biztosan tudjuk, hogy német nyelvű vígjátékokat tartalmaztak. Egy német nyelvű kötet tankönyv volt, hét pedig vallási tárgyú: imák, prédikációk. Német nyelvű volt egy frott, tehát nem nyomtatott szakácskönyv is, ez is éppennyúgy származhatott a német feleségtől, mint egy korábban élt német anyanyelvű nőrokontól.

Egy francia nyelvtan mellett további hét francia nyelvű könyvet tartott Nagy Dávid, ezeket valószínűleg ő maga vásárolta. Az összeíró franciául egyáltalán nem tudott, így csak körülbelüli címüket ismerjük. Két könyv volt vallási tárgyú, a Szent Györgyről szóló és a bűnbánati lelkigyakorlatok. A két francia–német nyelvű „secretarius” levélmintákat tartalmazott, egy könyvről pedig csak annyit tudunk, hogy — amennyire az összeíró latintudása alapján kibetűzte — a politikusokról szólt, míg további két kötet tárgya a szerelem: „Liber gallicus discurrens de amore”, „Gallicus le Amur”(!) — ezek minden bizonnyal a szépirodalomhoz sorolhatóak.

Felsőbüki Nagy Dávid volt az egyetlen vasi nemes, akinél saját műveit is felsorolták: két ünnepi beszéde (*panegyricus*) is szerepel a leltárban. Ezekről nem tudunk többet, így csak feltételezhetjük, hogy latin nyelvűek voltak, és még abban sem lehetünk biztosak, hogy nyomtatott és nem kézzel írt beszédekről van szó. Mégis ez a két „oratio” azt jelzi, hogy Nagy uram nem hiába forgatta a szónoklattani munkákat, valamilyen ünnepi alkalommal, ha a szükség megkívánta, maga is kész volt szónokként előállni.

Nagy Dávid sokoldalú érdeklődését tükrözte egy közelebbről nem ismert könyv a bányászatról, egy hadtudományi értekezés, valamint egy munka VI. Károly császár érmeiről, akárcsak a dohánytermesztésről és a sólymászatról szóló latin tanköltevények, bár ezek a Vergilius eklogáit utánzó versek inkább a latin stílusgyakorlatok, mintsem a praktikus mezőgazdasági kézikönyvek közé tartoztak.⁵⁷

A vasi nemesek közül Nagy Dávid az egyetlen, akinek könyvtárában a könyvek mellett folyóiratokat találunk. Ezek is német nyelvűek voltak: az *Europäische Postilion* című augsburgi folyóirat hét kötetét írták össze a toronyi kúriában. Ez azonban bizonyíthatóan nem a halott nemes érdeklődését tükrözi: a folyóiratot

57. [Pray György:] De institutione ac venatu falcorum libri duo. Tyrnaviae, 1749. és De tabaco georgicorum libri duo. Tyrnaviae, 1744.

1723 és 1731 között adták ki, példányait tehát Nagy Dávid valószínűleg nagyapjától, Felsőbüki Nagy István alispántól örökölte.⁵⁸

Nagy Dávid gazdag bibliotékájának kincsei nem maradtak elzárva. „Maga a boldogult úr kiadott” egy-egy közelebről nem ismert kötetet két nemesúrnak, köztük a későbbi vasi alispánnak, Vajda Antalnak; egy harmadik nemes, Pigner Sámuel pedig egy szótárt kapott kölcsön. A toronyi kúriából könyvet kölcsönzők közül a leginkább a vasi alispán, Békássy János felesége keltheti fel a figyelmünket: az asszonynál kölcsön van „francia könyv egynyihány” — jegyezte fel a leltározó viceszolgabíró. Az összefr 7 francia könyvnél tehát több volt Nagy uram birtokában, és ezek forogtak a vasi birtokos nemességén belül, ahol ezek szerint már a nemesasszonyok között is akadt franciául jól tudó.

Érthető, ha az 1781-ben elhunyt nemesúr könyvei között még nyomát sem leljük a magyar felvilágosodásnak. Mivel német és francia könyveit csak igen sommásan írták össze, lehetséges — bár az ismert címek alapján nem valószínű —, hogy ezek között esetleg akadtak az új korszakot tükröző munkák is. A gazdag könyvtár azonban 1781-ben még a régi, hagyományos nemesi műveltséget mutatta a vallásos könyvek túlsúlyával, a megőrzött gimnáziumi tankönyvekkel, a jogi kézikönyvekkel és a hagyományos nemesi irodalmi műveltséggel: az ókori latin auktorok és Guevarra, Barclay műveivel. A több nyelven olvasó nemesúr francia könyveket tartott és kölcsönzött, de a magyar irodalom egyáltalán nem érdekelte, a 185 kötet között ilyen mű csak mutatóban akadt — Felsőbüki Nagy Dávid még Faludit sem olvasta.

Az ismert vasi nemesi bibliotékák közül a felvilágosodás iránti fogékonyságot legjobban egy 1794-ben elárverezett könyvtár mutatta. Kubiczky György 1749-ben leltározott könyvtárát megismertük már, láttuk, hogy a vallási munkák nagy gazdagsága nem az ő érdeklődését tükrözte, hanem minden valószínűség szerint egy pap-rokon könyveit örökölte meg. Kubiczky unokája volt Kunn László, szintén jómódú vasi nemes, az ő szombathelyi házánál írták össze 1794-ben a század egyik legváltozatosabb tartalmú, legélénkebb szellemi érdeklődésről tanúskodó vasi könyvtárát. Ez azonban nem Kunn Lászlóé, hanem egy, a házánál lakó nemesé, Roszt Györgyé volt.⁵⁹

Roszt György könyvtára 32 címet tartalmazott 55 kötetben. Roszt uram is őrizgette iskolai tankönyveit, és volt egy — valószínűleg latin — szótára is. Tíz könyv jogi munka: a *Corpus Juris*, Huszty *Jurisprudentia practica*ja mellett törvéncikkelyeket és egy német nyelvű, a bíróságokról szóló könyvet doboltatott ki a vármegyei esküdt. Találunk azonban a hagyatékban olyan komoly jogi értekezéseket is, amelyeket hiába keresnénk a Werbőczyt, Husztyt olvasó vasi nemesek kúriáiban, így Karl Anton Martini két könyvét (*Jus civitatis*, *Jus naturae*), Sonnenfels egy meg nem nevezett munkáját, valamint Johann Gottlieb Heineccius német jogtudós *Jus civitatis* című értekezését. A történelmet egy német nyelvű világtörténelmen kívül egy közelebről nem ismert életrajz képviselte, valamint Pray György *Annales Regni Hungariae* című műve, amelynek négy kötetét a házigazda, Kunn

58. Der Europäische Postillon. Bibliographie der Zeitschriften des deutschen Sprachgebietes bis 1900. I. Hrsg. Joachim Kirchner. Stuttgart, 1969. 93.

59. Vas m. L. IV/1/f. Árvauügyi iratok Fasc.4. No.40.

László vette meg 25 forintért. A 18. századi vasi leltárakban ez volt messze a legdrágább könyv.

Ami Roszt György könyvtárában feltűnő, az a vallásos könyvek szinte teljes hiánya és az irodalmi anyag gazdagsága. Egy német nyelvű pásztorlevél mellett, amelyet a plébános vásárolt meg, egy, a pápáról szóló háromkrajcáros kis füzet az egyetlen vallással foglalkozó könyv Roszt György hagyatékában, és ez utóbbiról sem tudjuk, hogy vajon tisztelettudóan vagy éppen gunyorosan írt-e a katolikus egyház fejről. Egy szenteltvíztartó világosan mutatja, hogy Roszt katolikus volt, mégsem találunk a hagyatékában sem imakönyvet, sem jámbor olvasmányt.

Imakönyvek és szentek élete helyett Roszt György esténként kortárs irodalmat olvasgatott: a német irodalmat hat mű, köztük Rabener műveinek nyolc köteté és Wieland *Abderiten* című regénye képviseli. A kor magyar irodalmából Mészáros Ignác *Kartigámját*, Faludi valamelyik művét és Révai Miklós verseit találjuk meg a polcokon.

Előkerült a könyvek között egy Voltaire ellen írt cáfolat is. Ezt az összeíró először Voltaire művek nézte, és csak alaposabban megnézve javította ki magát: valójában Voltaire műveinek cáfolatáról van szó. Ez Alexovics Vazul volt pálos szerzetes Pozsonyban 1781-ben megjelent Voltaire-ellenes munkája lehetett. Valószínűleg Voltaire-t támadta egy másik könyv is Roszt György hagyatékában: Nonnotte apát kétkötetes műve azonos lehet Nonnotte Voltaire-ellenes nagy vitairatával, amelyet ugyancsak 1781-ben Pozsonyban két kötetben, német fordításban is kiadtak. Bár mind a két könyv a francia filozófus ellen hadakozik, feltehető, hogy ezek a kötetek, ha a visszajáról is, de Roszt Györgynek a Voltaire tanai iránti érdeklődéséről tanúskodnak.⁶⁰

Német és magyar irodalmat olvasó, Voltaire iránt érdeklődő művelt nemes volt Roszt György. Ennél azonban alig tudunk többet ennek az izgalmas könyvtárnak a tulajdonosáról. A hagyatékból kiderül, hogy fizetést húzott Kunn Lászlótól, akinek házánál lakott. Valószínűleg titkár vagy házitanító volt, sőt esetleg mindkettő egyszerre. Kunn Lászlót gyermeteg írása és suta helyesírása nem mutatja igazán művelt embernek,⁶¹ Roszt könyveiből azonban megvásárolta Pray már említett *Annales*eit, egy Faludit és Mészáros Ignác *Kartigám* című regényét. Valószínű, bár nem bizonyítható, hogy a házitanító–titkár serkentette gazdája igényét a műveltségre.

Nemesi családok, amelyekből több könyvtárat is ismerünk

Néhány vasi nemesi családból több könyvtár jegyzéke is ránkmaradt, és ezek összevetésével megállapíthatjuk, hogy a könyvtárak kialakításában milyen nagy

60. Die Irrthümer des Herrn von Voltaire, aus dem Französischen des Herrn Abtes Nonnotte übersetzt. I–II. Pressburg, 1781.; *Hajdu Pál*: Egy fejezet a Jézus Társaság Voltaire elleni küzdelméből (P. Claude F. Nonnotte). Bp. 1935.; *Közi-Horváth József*: Alexovics Vazul, a legnagyobb pálos szónok. Győr, 1930.

61. Vas m. L. IV/12/c. Polgári perek Fasc.312. No.20. 1779. december 1. Fasc.341. No.58. 1785. szeptember 10.

szerepe volt a társadalmi helyzet kijelölte tág határokon belül az egyéni érdeklődésnek, mentalitásnak: közeli rokonok hagyatékában is igen eltérő nagyságú és színvonalú bibliotékákat lajstromoztak.

Egy igen előkelő vasi nemesi família sarja volt Lukafalvi Zarka Lajos, Zarka István vasi alispán bátyja, aki 1755-ben halt meg. Ötszobás tanai kúriája tizenegy kőoszlopával tekintélyt sugárzott, ehhez 258 hold szántóföld, rétek, erdőrészek tartoztak. A nemesi birtok a sorozatos osztályok nyomán állandóan aprózódott, Zarka Lajos 21 jobbágya nem kevesebb, mint kilenc faluban élt. Egy vendégfogadó és egy kocsmaház fele, egy jobbágytelek harmadának szintén fele, egy malom egy nyolcad része tartozott Zarka uram hagyatékához. Ez az „octavalitás” és a többi megosztott tulajdon a régebbi osztályok emléke lehetett.⁶² A tanai kúriában a vasas ládából rengeteg drágaság került elő, így két gyémántos aranykereszt, rubintos, gyémántos, smaragdos aranygyűrűk mutatták: gazdag ember távozott az élők sorából. A nagyszobában könyves almárium állt, ezt azonban az összezáráskor nem nyitották fel, így tartalmáról semmit sem tudunk — mindenestre, ha külön könyvszekrénye volt, Zarka Lajos nem lehetett műveletlen ember.

Három évvel később, 1758-ban írták össze Bádonfán Lukafalvi Zarka József hagyatékát.⁶³ József az előkelő família elszegényedett tagja volt — nem tudjuk, mennyire közeli rokona volt Zarka Lajosnak. Neki nem voltak jobbágjai, és jóval kevesebb szántót, mindössze 83 holdat bírt. Sokkal szerényebb a háza is, mint a tizenegy oszlopos tanai kúria: ez két szobából, konyhából, kamrából álló zsindeyes ház volt, mely „már mind jobbára öszvő dült”. Míg Lajosnál rengeteg ékszeret találtak, Józsefnél hiába keresnének gyémántos gyűrűket: mindössze egy pár arany függőt és ezüst kanalat írtak össze, az evőeszközök legnagyobb része azonban ónból készült, és a sétapálca gombja se arany vagy ezüst, hanem csak réz. Zarka József halálakor már teljesen eladósodott. 3443 forinttal tartozott rokonának, az említett Zarka Lajosnak, 18 hold földjét is elzálogosította, és különböző tartozások fejében a gyöngyök, ezüstkések, kanalak, ezüst sőtartók is sorra a hitelezőknél maradtak.

Zarka József egyik árvája Kőszegen, nyilván az ottani gimnáziumban tanult, a családban tehát volt igény a tanultságra. Könyv azonban mindössze kettő került elő a bádonfai házban: egy dekrétum (törvénykönyv) és egy imakönyv.

Nem a Zarka család volt az egyetlen vasi nemesi família, amelynek tagjai között akadt, akinek szép könyvtára volt, és akadt, aki csak egy-két kötetet tartott a házban. Azt, hogy valamely nemesnek mennyire volt igénye a könyvek olvasására, a társadalmi helyzet szabta korlátok között az egyéni mentalitás határozta meg.

Két, könyveket is tartalmazó hagyatéki leltárat ismerünk két évtizeden belül a Lippits családból is. 1782-ben halt meg Lippits Imre és 1801-ben leltározták Lippits Sándor javait. Imre és Sándor valószínűleg fivérek (esetleg unokatestvérek) voltak, Kemeneshőgyészen egymás mellett állt a két család kúriája is, a telket nyilván egy korábbi osztálykor vágta ketté. A család genealógiáját nem ismerjük,

62. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok Fasc.2. No.13. 1755. Ekkor a családból került ki a vasi alispán, Lukafalvi Zarka István is. Rába Helytörténeti Múzeum, Körmen. Történeti dokumentáció, 886.sz. 1754. május 2.

63. Uo. Fasc.2. No.24. 1758.

de azt tudjuk, hogy Lippits Boldizsár 1749-ben Vas vármegye alispánja volt, vagyis a Lippitsek a megyei előkelő birtokos családok közé tartoztak.⁶⁴

A két hagyatékából az 1782-ben meghalt Imrée a szerényebb. Hőgyészi kúriája alig egy évvel halála előtt épült újra egy tűzvész után. A négyszobás téglalapú épülethez 120,5 hold szántóföld, továbbá rétek csatlakoztak. Mindössze három zsellérje volt, Lippits Imrét tehát csak megszorításokkal sorolhatjuk a jobbágytartó nemések közé. Húszt ökör, 14 sertés és kétszáz juh volt az állatállománya, a birtokhoz tartozott még egy kis szőlő és egy préház.

Lippits Sándor ezzel szemben ötszobás, cseréptető kőházban lakott. Kilenc zsellérje volt, tehát háromszor annyi, mint a rokonának. Földje is több: 164,5 hold szántó, 102 kaszás rét „világlott ki az ingenieur mappájából”. Számos helyen szétszórt jószágai az atyfiakkal osztatlanok maradtak, ezek árendájából rá összesen évi 1160 forint jutott. Lippits Sándor pénzügyei is sokkal jobban álltak 1801-ben, mint két évtizeddel korábban Imrée. Imre kintlevőségeiből halálakor az adósságok kifizetése után csak mintegy kétszáz forint maradt, Sándor örökségében azonban passzív adósságot csak a temetési költségek, a cselédek fizetése jelentettek, ugyanakkor 11028 forint behajtandó összegről találtak kötelezvényeket az almáriumában. Adóssai között volt például a győri alispán, Sibrik Antal is ötezer forinttal. Sándor jobb anyagi helyzete (amelybe valószínűleg belejátszott már az 1790-es évek háborús konjunktúrája is) meglátszott az inszágokon is, házában aranyórát, gyémántos arany ékszereket, „agátkő” dobozkát, 45 ezüstkanalat írtak össze. Imre órája csak ezüsből készült és ékszere is jóval kevesebb akadt. A „csesztokai [czestochowai] képre való arany gyűrűt” mindkét leltárban feltüntették, ezt Sándor valószínűleg Imrétől örökölte.

Minket természetesen mindkét hagyatékban a legjobban a könyvek érdekelnek. A gazdagabb Sándornak volt nagyobb könyvtára: 55 kötet. Boros Ferenc szolgabíró azonban sajnos nem érdeklődött a könyvek iránt, és bár igazán részletes leltárt készített, a könyvekről csak annyit jegyzett fel, hogy azok „külömbfélék”. Imre hagyatéka jóval sommasabb, de szerencsénkre Balogh József szolgabíró 1782-ben szükségesnek tartotta a „könyvek specificációját” is, így a feleakkora, 27 kötetes könyvtár minden egyes darabját ismerjük. A könyvtárban a jog (7 kötet) és a vallás (8 kötet) a meghatározó, de Lippits uram érdeklődése e két területen jóval túlterjedt.

Lippits nyolc könyve volt vallási tárgyú. A Lippitsek katolikusok voltak, Sándor hálószobájában az ágy felett nemcsak feszület, hanem Szűz Máriát ábrázoló szentkép is függött, és Imre házában is hat nagy szentképet találtak. Azt pedig, hogy Lippits Imre és Sándor egyaránt a katolikus vallást követték, az is bizonyítja, hogy Imre halálakor egy imakönyve éppen Sándornál volt kölcsön. Lippits Imre imádkozott az *Officium Rákóczianum* és az *Officium Hebdomadae Sanctae* című litániás kötetekből, és olvasta Padányi Bíró Márton 1750-ben megjelent *Enchiridion de fide* című munkáját is, mely annyira élesen lépett fel a protestánsok ellen, hogy még Mária Terézia is jónak látta betilttatni.⁶⁵ Lippitsnek volt azonban egy

64. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok 21.cs. Fol.26–32. Ad No. 3079. (1782. Lippits Imre) és Uo. 22.cs. Fol.213–226. (1801. Lippits Sándor). Az alispán: *Nagy I.*: i. m. VII. 124.

65. *Kosáry D.*: i. m. 88.

magyar nyelvű Bibliája is, amelyről a leltár azt tüntette fel, hogy „rongyos és közös” volt, ami arra utal, hogy nemcsak gyakran forgatták, de ebbe jegyezték fel a családi eseményeket is, és ezért ez a halottnak a család többi tagjával közös tulajdona volt.

A hét jogi könyv között találjuk Werbőczy *Tripartitumát*, Szegedy János valamelyik művét, valószínűleg legnépszerűbb könyvét, a *Tyrociniumot*, továbbá Kitionich János szintén igen sokat forgatott jogi kézikönyvét, a *Directio methodica processus judiciarii*t. Ezenkívül törvénycikkelyek, valamint a magyar jog két mutatója, egy kézzel frott és egy nyomtatott jogi „zsinórmérték” (ez utóbbi minden valószínűség szerint az említett Szegedy János egy másik könyve), valamint egy további jogi kézikönyv jelezték, hogy Lippits Imre a jog iránt érdeklődő ember volt, aki valószínűleg jogot tanult, és később maga is részt vett a vármegyei bíráskodásban.

Hét további kötet tankönyv volt, vagy pedig olyan munka, amelyet az iskolában forgathatott Lippits Imre. A nagyszombati kiadású világtörténet éppúgy tankönyv volt, mint Magyarország földrajza (feltehetően ez is Szegedy János műve), amelyet ekkor Lippits Sándor kölcsönzött ki. A néhai nemes gimnáziumi latin tanulmányai alatt használhatta a szinonmák gyűjteményét, akárcsak Cicero leveleinek kiadását, amely a 18. századi latintanulók egyik leggyakoribb olvasmánya volt. A *Nucleus selectissimarum epistolarum* pedig latin nyelvű levelezőkönyv, mely a legkülönbözőbb alkalmakra tartalmazott levélmintákat. Valószínűleg az iskolában tanult Lippits Imre Timon Sámuel jezsuita történelmi–földrajzi összefoglalójából (*Imago antiquae et novae Hungariae*) és a bibliai történetek rövid összefoglalásából is.⁶⁶

A történelmi tárgyú négy kötet között megtaláljuk a kor két igen népszerű, latin nyelvű állambölcséleti munkáját: Ambrosius Marlianus *Theatrum politicum* című művét és Antonio Guevarra idealizált életrajzát Marcus Aurelius császárról, a *Horologium principumot*.⁶⁷ Ezenkívül forgatta Lippits Imre a magyar vezérek és királyok arcképcsarnokát, a *Mausoleumot* is, és bár a tankönyvekhez soroltam őket, a bibliai történetek és Timon Sámuel könyve is Lippits Imrének a história iránti határozott érdeklődését mutatják. A szépirodalmat azonban mindössze egyetlenegy kötet képviselte: Bod Péter *Szent Hilárus* című anekdotagyűjteménye. Olvasott ezen kívül Lippits Imre egy kertészeti munkát is, a *Pozsonyi kertet*, amely minden bizonnyal Lippay János 1753-ban ismét kiadott 17. századi munkája volt.

Lippits uram könyvtára hűen tükrözi egy, a felvilágosodástól még nem érintett, művelt katolikus nemes érdeklődési körét: imakönyvek, jámbor olvasmányok, jogi kézikönyvek alkották a bibliotéka gerincét. Lippits Imrét érdekelte a történelem, Marlianus és Guevarra latin nyelvű könyvei pedig jelzik, hogy nemcsak jogi kompendiumokat, de igényes történelmi munkákat is tudott latinul olvasni. Szívesen derült az anekdotákon, a magyar irodalomból csak ennyi vonzotta. Egyike volt azon nagyon kevés ismert hagyatékú vasi nemesnek, aki a mezőgazdaságra, pon-

66. Kosáry D.: i. m. 146. *Mészáros I.*: i. m. 48–59. *Samuel Timon*: *Imago antiquae et novae Hungariae*. Kassa, 1742. *Nucleus selectissimarum epistolarum*. h. és é. n. (Csonka példánya OSZK 238923.)

67. *Ambrosius Marlianus*: *Theatrum politicum*. Augustae Vindelicorum [Augsburg,] 1741. *Antonius Guevara*: *Horologium principum*. Jaurini [Győr], 1742.

tosabban a kertészetre vonatkozó munkát is tartott a házában. Mint sok más vasi nemesúr, Lippits Imre is megőrizte iskolai tankönyveit, hiszen tudta, hogy annak a későbbi generációk is hasznát vehetik — az egyik tankönyvet Lippits Sándor valóban kölcsön is kérte. Jó volna tudni, hogy mennyiben módosult ez a világkép két évtizeddel később, Lippits Sándor mit örökölt meg rokonától és milyen új kötetekkel gyarapította könyvtárát? A sommás leltárból azonban csak annyi világos, hogy 1801-ben a szomszédos kúriában, Lippits Sádor hagyatékában már kétszer akkora könyvtárat, 55 kötetet találtak az összeírók.

A Hertelendi családból négy évtizeden belül három könyvtárat is ismerünk: 1752-ben Hertelendi Imre könyveit írták össze, majd a következő évben Hertelendi Éva férjének, Rumi Boldizsárnak, 1789-ben pedig Hertelendi Imre fiának, Györgynek a könyvtárát.

A Vasban és Zalában is birtokos, előkelő Hertelendi-család sarja, Hertelendi Imre ingó javait 1752-ben leltározták a gasztonyi kúriájában.⁶⁸ Földbirtokát ekkor nem írták össze, gazdagságát azonban jól mutatja az emeletes kúria, mely zsindeyes téglalapú volt, „oszlopokon csinált folyosóval”, felül három „becsületes szobákkal”, alul egy negyedik szobával, pincével. A ház mellett majorház, istállók, pajták álltak. Mindez éppúgy arra utal, hogy jómódú birtokos nemes hagyatékát írták össze, mint az almárium fiókjából előkerült nagyértékű ékszerek, rubintos, gyémántos gyűrűk, fülbevalók. A sok kegytárgy, a falakon függő szentképek, a szenteltvíztartó világossá teszik, hogy Hertelendi uram katolikus volt.

Hertelendi Imre könyvei két csoportra oszthatóak: ima- és tankönyvekre. Az almáriumban állt a *Lelki fegyverház* című imakönyv, mellette Beniczky Péter énekeskönyve. Tíz további könyvet találtak az almárium tetején: ezek „rész szerint spiritualis [vallási], rész szerint pedig tanulni való könyvek” voltak, valamint egy kézzel írt filozófia, nyilván iskolai jegyzet. Ezek a tankönyvek és a kézirásos filozófiai jegyzet éppúgy Hertelendi Imre valamikori gimnáziumi tanulmányainak emlékei lehettek, mint a töredezett réz körző („rezes cirkálium”). Még egy *Corpus Jurist* is felvettek a lajstromba, ezt sokat forgathatták, mert már szakadozott volt és a kapsok is letörtek róla. Ezenkívül csak imakönyvek, jámbor olvasmányok, valamint gondosan megőrzött iskolai tankönyvek kerültek elő a gasztonyi kúriában. Ennyiből állt Hertelendi Imre 14 kötetes könyvtára, ilyen szűkre szabott volt szellemi horizontja.

Rumi Boldizsár, akinek javait 1753-ban a vasi Rumban vették számba, felesége, Hertelendi Éva (az előbb említett Imre unokahúga) révén szintén Hertelendi-rokon volt. Akárcsak a Hertelendiek, a Rumi-család is Vas megye előkelő famíliáinak egyike volt, amelyből már a 16. században került ki vasi alispán. Rumi Boldizsár bátyja és árváinak gyámja, Rumi Lázár Vas vármegye szogabírája volt, a nemesi felkeléskor alezredesi rangot viselt. Rumi Boldizsár két árva leányt hagyott hátra, a fiatalabb, Michaela apáca lett, az idősebb, Magdolna távoli rokonához, az említett Hertelendi Imre fiához, Györgyhez ment feleségül. Ismerjük férje hagyatéki leltárát és könyvtárát is.⁶⁹

68. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok Fasc.2. No.2. 1752. A Hertelendy családra: MOL P 312. Hertelendy cs. lt. 3.cs. 2. tétel, (genealógiák), 1.cs. levelek, záloglevelek 1741., 1755., 1757., 1766., 1773. Nagy I.: i. m. V. 104–107., IX. 817–822.

69. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok Fasc.2. No.5. 1753.

Rumi Boldizsár 241 hold szántójával és 18 jobbágyával jómódú birtokosnak számított. Gulyása 64 tehenet őrzött, kanásza 169 sertésért felelt, a konvenciók juhásznak pedig 282 juhot adtak a keze alá. Rajtuk kívül majorgazda, két kocsis, kertész, béreslegény tartoztak a cselédséghez. Számba vették Rumi Boldizsár könyvtárát is. Ez darabszámra nem volt kicsi, hiszen házában 26 kötetet írtak össze, ebből azonban 21 kötet kalendárium volt.

Akárcsak Hertelendi Imre, Rumi Boldizsár is a katolikus vallást követte. Ezt apácának állt kisebbik leányán kívül számos kegytárgy is bizonyítja: „apró szent-ségeket”, „lorétómi” (loretto) csengőt, ereklyéket lajstromoztak a szobákban. A kalendáriumokon kívül csak két imakönyv (*Szentháromság dicséretéről*, *Immares-cibilis gloriae corona*), valamint Ferrerius Szent Vince 15. századi spanyol dominikánus hittérítő életrajza szerepel a katolikus nemes hagyatékában. További két kis könyvecskéről nem tudunk közelebbit, ezek valószínűleg nem is nyomtatott könyvek voltak, mivel ezeket a „némely aprólékos frások”, azaz a halott feljegyzései között leltározták.

Feltűnő és a vasi nemesek hagyatéki leltárai között egyedülálló a kalendáriumok nagy száma. Általában hiába keresünk kalendáriumokat a nemesi háztartásokban, pedig ezek a 18. században tízezerszámra kerültek ki a nyomdákban.⁷⁰ Nem valószínű, sőt egyenesen kizárható, hogy a vasi kúriákba ne jutott volna a kalendáriumokból, hiányuk okát inkább abban kell keresnünk, hogy egyrészt ezek a kis kiadványok igen olcsók voltak, már újonnan sem képviseltek nagy értéket, másrészt pedig az adott esztendőhöz kötődtek, hamar aktualitásukat veszítették, és ezért valószínű, hogy sokan eldobták az elrongyolódott, lejárt füzeteket, ha elmúlt az az esztendő, amelyre vonatkoztak.

Rumi Boldizsár esetében tehát kétszeresen is szerencsénk van: kivételesen példás ember volt mind az, akinek a holmijait összeírták, mind pedig a leltárt készítő Zanathy Boldizsár viceszolgabíró. Rumi Boldizsár rendet tartott az iratai között, levelesládájában kötegekbe kötve álltak a levelek, köztük a húsz kalendárium. Gvadányi József 1796-ban megjelent költeményében, az *Egy falusi nótáriusnak testamentomában* így végrendelkezett a haldokló: örököm hagyom „régől fogva gyűjtött bibliothecámat... kalendáriumok ezen szép könyvtárom, szépen összekötve vagyon ötvenhárom”. Akárcsak Gvadányi hőse, Rumi uram is „szépen összekötve” eltette a lejárt kalendáriumokat.⁷¹ Aprólékos figyelemmel nézett körbe a néhai nemesúr portáján a viceszolgabíró is. Bár az első szoba leírását azzal fejezte be, hogy a pohárszék fiókjában vannak még „más afféle aprólékoság, mellyeket szám és nevezet szerint conscribálni [összeírni] nem lehet, úgy méltónak lenni nem is étéltünk”, valójában nagyon is szívesen merült el a részletekben. A kis szobában az egyik almáriumfiókban például Zanathy Boldizsár nem restelt „kilenc egész és ennyihány apró darab enyvet” is leltárba venni. Joggal feltételezhetjük tehát, hogy más nemesi udvarházakban is voltak kalendáriumok, csak egyrészt, ha érvényük lejárt, nem tették el ezeket olyan gondosan, mint Rumi Boldizsár, másrészt pedig csekély becsértékük miatt a leltározók nem vették fel őket az inventáriumba.

70. *Gárdonyi Albert*: A XVIII. század legkeresettebb könyve. Magyar Könyvszemle 65 (1941) 232–244.

71. *Kulcsár Adorján*: Olvasóközönségünk 1800 táján. Bp. 1943. 31–35.

Rumi Boldizsár szellemi látóhatára nem volt túlságosan tágas: a három imakönyvön, illetve kegyességi olvasmányon kívül egyetlen szellemi tápláléka a kalendárium volt. Ugyanakkor igen sok levelet találunk a hagyatékában: a részletebben számba nem vett missilis leveleken kívül (ma ezeket nevezzük levélnek) további 222 irat került elő a hagyatékból, főként a levelesládácska rejtektírókjából. A családi levéltár, az ősi birtokról szóló iratok nem Boldizsárnál voltak, azokat bátyja, Lázár őrizte. A Rumi Boldizsár hagyatékában összeírt 222 levél tehát valóban saját irata lehetett. A peres iratok mellett 57 darab „házi feljegyzés” és 39 nyugta került elő, 19 irat pedig a szolgák konvencióját rögzítette. A rejtektírókban őrzött iratokból kiderül, hogy a nemesúr a gazdaságát frásbeliséggel igazgatta. Rumi uram sűrűn forgatta a tollat: kúriájában külön frásztal („egy fró almárium, vulgo Schreibtis”), papírvágó olló, kalamáris, tiszta papíros tanúskodtak arról, hogy gyakran foglalkozott írással. Rumi Boldizsár szívesen írt leveleket, gazdaságát frásbeliséggel irányította, könyvet azonban szinte csak kalendáriumot olvasott.

Két évtizeddel Rumi Boldizsár halála után, 1773 májusában halt meg a bátyja, Rumi Lázár táblabíró. Alig fél évvel később követte őt a sírba felesége, az 59 éves Párisi Bácsmegyei Terézia asszony, aki szintén régi és előkelő vasi nemesi familia sarja volt. Ősi birtokán, a rumi templomban temették el, fia, Rumi József később Sopronban kinyomatta Csödy Pál vasvári kanonok halotti beszédét. A temetést végző pap beszédében szükségesnek látta kiemelni az előkelő nemesasszonyról, hogy „idegen asszonyi rendtől kölcsönzött és országunkban bécsuszott módi cifra öltözetekben nem kabdozott, hanem szokott deli magyar nemesi ruhájával” megelégedett. Terézia asszony után könyvek is maradtak: „jelenségül hagyta holta után maga egynéhány válogatott szép imádságos könyveit és rosariumit. Óh, ha szólni tudnának ezek a könyvek és olvasók!” — kiáltott fel a szónok. A vasi birtokos nemesség felső rétegéhez tartozó nemesasszony tehát nemcsak ruházatában nem követte a „nájmódit”, de hátrahagyott könyvtára, szép imádságos könyvei is a hagyományos vallásos műveltséget tükrözték.⁷²

Rumi Boldizsár a kalendáriumait forgatta, sógornője pedig az imádságos könyveit, a korszerű műveltség egyikükig sem jutott el. Rumi Boldizsár veje azonban már szép könyvtárat hagyott hátra, amelyben megtaláljuk a magyar felvilágosodás íróinak munkáit is.

Hertelendi Imre fia, Rumi Boldizsár veje volt Hertelendi György szorgabíró, akinek javait 1789-ben írták össze Gasztonyban, az apjától öröklött kúriában. A vármegye legvagyonosabb köznemesei közé tartozott, 74 jobbágy szolgált neki. Szőlői, szántóföldjei, akárcsak a többi 18. századi vasi birtokos nemesi famíliáé, a családi osztályok következtében sokfelé szétszórva feküdtek.⁷³ Hertelendi György apja és apósa könyvtárát egyaránt ismerjük, így jól le tudjuk mérni a családon belüli fejlődést. Míg apja, Hertelendi Imre 1752-ben 14 kötetet hagyott hátra, és a következő évben apósánál 21 kalendárium mellett mindöze három könyvet találtak, addig Hertelendi György kúriájában 1789-ben már 58 könyvet írtak össze.

72. Alae duae. Két szárnyak (Párisi Bácsmegyei Theresia asszonynak, Rumi Lázár özvegyének ... búcsúztatása). Sopron, 1774.

73. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok 14.cs. Fol.64. Hertelendy Györgyre és családjára: Vas m. L. XIII/15. Hertelendy cs. lt. Vegyes iratok 1767.

Ebben a könyvtárban is a vallás dominál: az 58 kötetből nem kevesebb, mint 33 vallási tárgyú. Bibliát a katolikus nemes nem tartott, annál több viszont az imakönyv, a kegyességi irodalom, a jámbor olvasmány. A Szentháromsághoz intézett fohászokat tartalmazó kis imakönyv kézzel frott, a többi nyomtatott volt. Nagyajtai Cserey Farkas imádságos könyvéből, az *Isten anyjának... dicséretéből* négy példány is előkerült a kúriában. Molnár János magyar jezsuita prédikációi mellett forgatták egy másik jezsuita, Petrus Canisius valamelyik művét, feltehetően egy katekizmust is. A Hertelendi-kúriában is megvolt a katolikus ájtatossági irodalom egész Európában egyik legnépszerűbb könyve, Kempis Tamás *Krisztus követése* című munkája, akárcsak Nicolaus Avancinus német jezsuita műve, a *Krisztus Jézus élete és tudománya*, amelyet Illyés András fordított magyarra. Az ő öccse, Illyés István esztergomi kanonok írta a *Lecki tej* című katetikus beszédgyűjteményt, a Hertelendi-kúriában ezt is olvasták. *Cortonai Szent Margit csodálatos megtérése* két példányban is megvolt a bibliotékában, ahol megtaláljuk a két népszerű jezsuita szent, Loyolai Szent Ignác és Xavéri Szent Ferenc életrajzait is. Jámbor olvasmány volt *A purgatóriumbéli lelkek állapota* is, a spanyol Martin de Roa munkája, amelyet Taxonyi János magyar jezsuita fordított le.⁷⁴ Nem kimondottan épületes olvasmány volt, hanem az egyházra vonatkozó ismeretek tárháza *Az Anyaszentegyháznak ceremóniái és Az Anyaszentegyháznak történetei* című kötetek, ez utóbbi annak a magyar jezsuitának, Molnár Jánosnak népszerű műve, akinek prédikációit is megtaláltuk a Hertelendi-házban.

A könyvek többsége, 58-ból 33 tehát vallási tárgyú volt: imakönyv, kegyes olvasmány. Hat tankönyvet és iskolai segédkönyvet írtak össze a könyvtárban. A filozófiai traktátus és a „dialectica” éppúgy tankönyvek lehettek, mint ahogy minden bizonnyal a gimnáziumban használt, erkölcsössé csonkított kiadás volt a mellettük talált Ovidius. Gimnáziumi tankönyv volt Cyprianus Soarez portugál jezsuita retorikakönyve is. Megtaláljuk ezenkívül a leltárban Bél Mátyásnak a magyarul tanuló németek számára írt nyelvkönyvét, a *Der ungarische Sprachmeister* és egy német–latin szótárt. A jogot őt kötet képviselte: a *Corpus Juris Hungarici* mutatója, Szegedy János népszerű kézikönyve: a *Tyrocinium*, egy, a büntetőjogról szóló könyv, egy „praktikus traktátus” a csődperекről és egy perrendtartás, mely utóbbi kézzel frott, tehát nem nyomtatott könyv volt. Molnár János egyháztörténetén kívül, amelyet a vallási tárgyú könyvekhez soroltunk, további három történelmi munka állt Hertelendi uram polcán: a *Theatrum Historicum* című kiadvány és Stájerország latin nyelvű története, valamint a *Mausoleum*, a magyar vezérek és királyok verses arcképcsarnoka.

Sok nemestársával ellentétben Hertelendi György nem elégedett meg a jámbor olvasmányok, a jogi és történelmi művek forgatásával, hanem kora szépirodalmát is olvasta. A Murányi Vénuszról szóló könyv feltehetően Gyöngyösi István 17. századi költeménye, és Hertelendi uram forgatta a 18. század egyik legnépszerűbb könyvét, Bod Péter *Szent Hilárius* című gyűjteményét is. A Batthyányak németújvári tisztartójának fiából Rómában élő tudós jezsuitává lett Faludi Ferenc műveit szívesen olvasták a vasi nemesek is: Hertelendi Györgynél Faludi három műve

74. A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig, i. m. 422–426.

is megvolt: a *Szent ember*, az *Udvari ember* és a *Nemes úrfi*. A testőríró Báróczy Sándor két fordítása (*Erkölcsei levelek* és *Erkölcsei mesék*) mellett megtaláljuk a könyvtárban egy másik testőríró, Bessenyei György drámáját, a *Hunyadi László tragédiáját* is. A felvilágosodás képviselői, a testőrírók művei mellett olvasta Hertelendi a felvilágosodás és a protestantizmus dühödt ellenfelének, Szaitz Leónak *Igaz magyar* című terjedelmes vitairatát is, amelyet Máriafi István álnéven tett közzé.⁷⁵

Mi az, amit örökölt Hertelendi György, és mely könyvei tükrözik a saját érdeklődését? Hertelendi Imre, az apa könyvtárában 12 imakönyv, jámbor olvasmány és tankönyv volt, ezekből kerülhetett néhány darab a fia birtokába is, bár azt a két kötetet, amelyet cím szerint szerint ismerünk az apai hagyatékból, a *Lelki fegyverház* című imádságos könyvet és Beniczky énekeskönyvét, a fiánál nem találjuk meg. Lehet, hogy az apánál leltározott, szakadozott *Corpus Juris* azonos a fiúnál talált *Index Corporis Juris*-szal, de mivel ez a törvénygyűjtemény rendkívül elterjedt volt a nemesség körében, korántsem szükségszerű, hogy ugyanaz legyen a két kötet. Hertelendi Imre kézzel írt filozófiai jegyzete viszont valószínűleg megegyezik a negyven évvel később a fiánál leltározott filozófiai traktátussal. Mint már több esetben láttuk, az apa tankönyvét a fia is használhatta, hiszen a gimnáziumi tananyag csak lassan változott a 18. század folyamán.

Hertelendi György több mint harminc imakönyve, kegyességi olvasmánya nemcsak saját jámborságát tükrözhetette. Erre utal, hogy a *Kortonai Szent Margitnak csudálatos megtérése* két példányban is előkerült, Cserey Farkas imakönyvéből pedig egyenesen négy darabot is találtak, ezeket Hertelendi György nyilván örökölte. A vallási tárgyú könyvek között ugyanakkor egyetlenegy sincs (pl. breviárium, teológiai értekezés stb.), amelyik ne lehetne meg egy buzgón vallásos katolikus nemesnél vagy nemesasszonynál, amelyek megléte tehát arra utalna, hogy valamely pap-rokon bibliotékáját örökölte meg Hertelendi uram. Valószínű, hogy a Rumi Boldizsárnál összeírt két imakönyv egyike, a *Szenháromság dicséretéről* szóló, azonos volt a vejénél összeírt, a *Szenháromsághoz intézendő imákat* tartalmazó kis könyvvel. Ez utóbbi *kézírtos* imakönyv volt, amelyről ezért feltehető, hogy öröklődött a családban.

Bél Mátyás németeknek írt magyar nyelvkönyve, a *Der ungarische Sprachmeister* nem lehetett a magyar anyanyelvű Hertelendi vagy szintén magyar felesége, Rumi Magdolna olvasmánya, a német–latin szótárnak is csak német anyanyelvű ember vehette hasznát. Ezeket Hertelendi a két másik német nyelvű könyvvel, egy katekizmussal (*Erster christlicher Unterricht*) és egy imakönyvvel (*Lauretanischer Gnaden Schatz*) együtt feltehetően egy német anyanyelvű rokonától örökölte.

Határozottan Hertelendi György saját érdeklődését tükrözik viszont a szépirodalmi művek, ilyeneket sem apja, sem apósa könyvtárában nem találunk. A leltározott könyvek egy része Hertelendi György halálakor, 1789-ben még túlságosan friss volt ahhoz, hogy azt feltételezzük, ezeket is valakitől örökölte. Igaz, a leltározó egyik kötetnél sem tüntette fel a megjelenés évét, de Faludi Ferenctől a *Nemes úrfi* 1771-ben, a *Szent Ember* 1773-ban, Báróczi *Erkölcsei meséi* 1775-ben,

75. *Máriafi István*: *Igaz magyar*. h.n. 1785. *Ballagi Géza*: *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig*. Bp. 1888. 199–200.

Bessenyei *Hunyadi Lászlója* pedig 1772-ben jelent meg először. Szaitz Leó *Igaz magyar* című művének első kötete pedig csak 1785-ben jelent meg, feltehetően ez volt meg Hertelendinek, az utolsó, a negyedik kötet megjelenését (1790) már meg sem érte.

A birtokos nemesek számára a 18. században a könyv nem volt elérhetetlen kincs. Ostffy Ferenc 1784-ben felosztott hagyatékában a német nyelvű Bibliát 3 forint 32 krajcárra becsülték, ennyit ért egy almárium vagy ágy is. Az imakönyvek, énekeskönyvek árát pedig 10–15 krajcárban állapították meg, akárcsak egy seprű vagy egy köpü értékét.⁷⁶ Az, hogy ki mekkora könyvtárt gyűjtött, ebben a rétegben csak az egyes nemesek érdeklődésétől, egyéniségétől függött. Ezt a legjobban a kemenesaljai Mihályfán élő Koltai Vidos család példáján igazolhatjuk. Ez a familia evangélikus volt: Vidos Józsefet, láttuk, az „evangélika gyülekezet érdemes dajkái” közt említette Áts Mihály könyvének ajánlása, és a két ismertetendő hagyatékban sem találunk egyetlenegy szentképet sem, protestáns Biblia-fordítást, imakönyvet azonban annál többet.

1787-ben vették számba egy kemenesaljai nemes, néhai Koltai Vidos János hagyatékát. Mint a 18. században a legtöbb vasi birtokos, ő is a családi osztályok nyomán sokféle aprózódó jószágot bírt: hat jobbágya a kúria mellett, Mihályfán, kettő a szomszédos Sömjénben, további kettő Csöngén élt, ugyanott volt még egy, a bátyjával közösen bírt jobbágya is. Sokféle szétszóródva feküdt 109 holdnyi allodiális szántóföldje is. Jómódúnak mutatja az elhunyt nemesurat állatállománya, így tíz lova és 582 juha is, akárcsak a mihályfai kúriában összeírt 24 tétel arany és ezüst ékszer, valamint a fiókos almáriumból előkerült 685 forint készpénz és a 2982 forintról szóló kötelezvények. A tehetős nemesnek azonban mindössze négy könyve volt: egy nagyalakú Károlyi-Biblia, egy kis katekizmus, egy *Idvességes elmélkedések* című jámbor olvasmány, valamint egy öt krajcárt érő világtörténelem, amely nyilván tankönyv volt. A jómódú nemesúrnál, Vidos Jánosnál összesen három vallási tárgyú könyvet és egy régi tankönyvet találtak — ebből állt az egész könyvtár, ami nem vallott nagy szellemi igényre.⁷⁷

Az árva, Vidos Éva javait két gyámja, a halott két testvére, Vidos Sándor Vas vármegyei esküdt és Vidos Miklós jelenlétében írták össze. Ez utóbbi minden bizonnyal azonos Koltai Vidos Miklós mihályfai nemesúrral, aki 1805-ben halt meg. A közeli rokonságra utal, hogy az ő javait is mihályfai kúriájánál vették számba, és a földjei is jórészt ugyanazokban a falvakban feküdtek, mint Vidos János birtokai.

Vidos Miklósnak sokkal több jobbágya és szántóföldje volt, mint feltételezett bátyjának, a 18 évvel korábban elhunyt Jánosnak: 32 telkes jobbágya, 16 zsellére, 7 árendása volt, a 487 hold allodiális szántó, 359,5 kaszás rét és 54 kapás szőlő tekintélyes vagyonnak számított.⁷⁸ Vidos Miklós két kúriájában, Mihályfán és Magyargencsen három tizenkétszemélyes ezüst étkészletet, arany pecsétgyűrűket, aranyórát, gyémántos aranygyűrűket és még sok más aranyékszert lajstromoztak, a nád-pálca gombja és az egyik kard fogantyúja pedig elefántcsontból készült. Mind az

76. MOL P 533. Ostffy cs. lt. 3.cs. 6. tétel B.3.d.

77. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok 39.cs. 2791.sz. ad no.729. (no.1384/787).

78. Vas m. L. IV/1/f. Árvaügyi iratok 31.k. 4.sz. 1806.

ingóságok, mind az ingatlanok leltára megerősíti: Vidos uram a köznemesség vagyonos felső rétegéhez tartozott.

Vidos Miklós 1805-ben halt meg, azaz öt esztendővel túlélte a 18. századot, így bibliotékáját csak megszorításokkal sorolhatjuk a 18. századi vasi nemesi könyvtárak közé, bár nyilvánvaló, hogy az összeírt könyvek nagy részét még az előző században vásárolta. Mihályfai kúriájában 54, míg magyargencsi udvarházában 37 kötet könyvet találtak, összesen tehát kilencvenegy kötetes tekintélyes könyvtára volt. A két könyvtár eltérő összetétele, úgy tűnik, Vidos Miklós szellemi fejlődését tükrözi. A mihályfai udvarház könyvei között a vallás mellett elsősorban a jog, valamint az iskolai tankönyvek domináltak. Az 54 kötetből 15 volt vallási tárgyú: az evangéliumok mellett prédikációkat, imakönyveket, jámbor olvasmányokat találunk. 17 kötet volt tankönyv vagy iskolai olvasmány: Joachim Lang *Colloquia Latina* című latin tankönyve két példányban is megvolt Mihályfán, ezenkívül latin szöveggyűjteményt, további latin tankönyveket, Rhenius latin nyelvtanát, latin mondattant és egy Cicerot írtak össze; egy német és egy magyar nyelvtan mellett két földrajzkönyvet leltároztak, továbbá egy hittankönyvet. Mindezeknek a Vidos-család tagjai a gimnáziumban vehették hasznát.⁷⁹

14 jogi könyv jelezte, hogy Vidos Miklós jogot végzett ember volt. Igaz, a szakadozott *Corpus Juris* forgatásához nem kellett magasabb végzettség, de a három kézirásos jogi jegyzet, a magyar jog szintén kézzel írt mutatója, a Justinianust magyarázó előadások és Jacobus Menochusnak a vitás jogi kérdéseket taglaló kilencszázoldalas hatalmas fóliánsa, valamint a csódtörvényekről írt értekezés elárulják, hogy a könyvtár gazdája valamikor jogot tanult. A jogi könyvek egy részét egyformán használták a 18. század elején és végén, így egyik-másik kötet lehetett akár Vidos nagyapjé is. A *Corpus Juris* akár száz éve nyúhették már a Vidosok, és Menochius 1686-ban megjelent műve is öröklődhetett a családban.⁸⁰ A józsefi kor perrendtartása és az 1797. évi országgyűlés törvénycikkelyei azonban azt bizonyítják, hogy a jogi könyveknek legalábbis egy részét maga Vidos uram gyűjtötte.

Vidos Miklós három árva hagyott maga után: Zsuzsanna kisasszony mellett két fia volt, a 18 éves János a „hazai törvényt tanulta”, míg a 14 éves Lajos gimnáziumba járt. A mihályfai kúriában összeírt tankönyvek, jogi kézikönyvek tehát nem a gyerekeké voltak, hiszen ebben az esetben magukkal vitték volna azokat a városba, ahol tanultak. Ezek a könyvek minden bizonnyal Vidos Miklós könyvei lehettek, bár nem kizárt, hogy már ő is örökölte az általa használt tankönyvek egy részét.

A történelmet Istvánffy és egy Szavojai Eugén-életrajz képviselte, és a mihályfai kúriában az irodalomhoz is mindössze két könyvet sorolhatunk erős fenntartásokkal: az egyik címe feltehetően *Briefe* volt, ezt ugyanis az összeíró mint „Epistolae Germanicae”-t jegyezte fel, de azt, hogy ki és miről írt leveleket, nem tudjuk. A másik könyv, mely mint „Gyges Gallus” szerepel a jegyzékben, valószínűleg francia nyelvű volt. A tisztázatot készítő írnok igen műveletlen ember lehetett, aki nemcsak Bél Mátyásról nem hallott soha, ezért írt Bél Mihályt, de még Az

79. *Mészáros I.*: i. m. 49., 54–61.

80. *Jacobi Menochii*: De praesumptionibus conjecturis signis et indiciis commentaria in sex libros. Coloniae Allobrogum [Genf], 1686.

igaz keresztényiség rendkívül népszerű szerzőjének, Arndt Jánosnak a nevét is elferdítette. Ha a commentarius szó is nehézséget jelentett az írődek számára, és „commentartiot” gyártott belőle, akkor Gallicus helyett nyugodtan írhatott Gallust, de azt, hogy a könyv címe mi lehetett, legfeljebb találgathatnánk.⁸¹

Egészen más kép fogad bennünket, ha a másik, a magyargencsi kúria könyvei között nézünk szét. Tankönyvet itt alig találunk. Wagner *Phraseologia* című szótárának egy újabb példánya segítette Vidos uramat a latin könyvek olvasásában, és egy francia nyelvtan elárulja, hogy ezt a nyelvet is tanulta. Magyargencsen Vidos Miklós jogi könyvet egyáltalán nem tartott, a vallás azonban 15 kötettel ebben a bibliotékában is fontos helyet foglalt el: imakönyveket, hittankönyveket itt is szép számmal írtak össze, Luther katekizmusából egyet már találtunk Mihályfán, itt további négy példány került elő. Párizs Pápai Ferenc *Pax corporisa* és egy másik orvosi kézikönyv, a Széchényiek háziorvosa, Kiss József *Egészséget tárgyaló katekézise* (Sopron, 1794.) mellett egy kertész és orvosi könyv állt a polcon, ez utóbbi talán kézzel íródott.⁸² Vidos Miklóst a lovászat is érdekelte: egy német nyelvű „Lovagló mesterség” mellett egy, a lovak gyógyításáról szóló kézikönyvet is forgatott. Három történelmi tárgyú könyve volt Magyargencsen. Magyarország latin nyelvű történelméről közelebbit nem tudunk, *A koronás magyarországi királynék* nyilván Décsy Antal 1795-ben magyarul kiadott, azonos című munkája, amely Gizellától, Szent István feleségétől a megjelenéskor uralkodó Ferenc császár feleségéig 60 magyar királyné életét mutatta be. *A magyar koronák rövid története* pedig minden bizonnyal Pétzeli Józsefnek a korona visszahozatala alkalmával 1790-ben megjelent kis kötete volt.⁸³

Vidos Miklós magyargencsi könyvtárában gazdag kortárs irodalmi és publicisztikai anyagot is találunk. Faludi *Nemes emberét* más nemesek könyvtáraiban is felleltük, ez még a hagyományos nemesi műveltség része volt. Rabener szatirikus leveleit németül, szatíráit azonban magyar fordításban olvasta ez a művelt nemesúr, akárcsak a kor divatos regényeit, Gellertől a *Svéd grófné történeteit* és Marmonteltől a *Belizáriust*.⁸⁴

Az „Estvéli üdőtöltések” címmel lejegyzett könyv valószínűleg Faludi Ferenc *Téli éjszakák vagyis a téli est időnek unalmait enyhítő beszédek* című művének elferdítése, de az is lehet, hogy a kor kedvelt olvasmánya, egy német elbeszélés-gyűjtemény, a *Neue Abendstunden* címének szabad fordítása.⁸⁵ Két publicisztikai írás a felvilágosodás terméke: az egyik a *Zakariás levelei*, Szatsvay Sándor gúnyos egyházzellenes pamfletje, a másik *A védelmezett magyar nyelv*, Báróczi Sándor

81. Szavojai Jenő életrajza feltehetően a Des grossen Feld-Herrns Eugenii von Savoyan ... Helden-Thaten. I–VI. Nürnberg, 1739. illetve ennek egyik kötete. Vidos Miklóst az okkultista tudományok is foglalkoztatták: két, a természet rejteit titkait fűrésző munkát is találtak nála. Az egyik Heinrich Cornelius Agrippa 16. századi német alkímista valamelyik munkája, feltehetően a *De occulta philosophia*, a másik Lemnius *Occulta naturae miracula* című műve. Vö. Kosáry D.: i. m. 619–621.

82. *Mátyus István: A jó egészség megtartásának módjáról*. Utószó. Írta: Szilágyi Mária. Bp. 1989. 481–482. Kosáry D.: i. m. 170–171.

83. *Décsy Antal: Koronás magyarországi királynék*. Pest, 1795. *Pétzeli József: A magyar koronának rövid története*. Pest, 1790. *Ballagi G.*: i. m. 302.

84. *György Lajos: A magyar regény kezdetei*. Bp. 1941. 213., 217.

85. I. m. 257–261.

röpirata. Valószínűleg II. Lipótot köszöntötte „A Toszkánai változásokról” című kötet, mely talán német nyelvű röplap volt.⁸⁶ Vidos Miklós magyargencsi könyvei közt megtaláljuk Révai Miklós 1787-ben kiadott *Elegyes verseit* is.

A magyargencsi kúria gazdája tehát már magyarul olvasta kora irodalmát: nemcsak Faludit és Rabenert forgatta, de a *Svéd grófné történeteit* és a *Belizáriust* is. Olvasott magyarul verseket is, a kortárs Révai Miklós költeményeit. Érdekelte ezenkívül a nyelvkérdés, hiszen megvette Báróczi Sándor erről szóló röpiratát, és a nemesúr, aki 30 imakönyvet és jámbor olvasmányt tartott polcain, melljük helyezte Szatsvay vitriolos vallásellenes gúnyiratát — igaz, ez nem az ő felekezetét, az evangélikusokat, hanem a katolikus egyházat és a római pápát tette nevetségessé. Feltehető, hogy a mihályfai kúria jogi kézikönyvei és tankönyvei Vidos Miklós korábbi érdeklődését tükrözik, míg a Magyargencsen összeírt regényeket, versesköteteket, röpiratokat élete későbbi szakaszában olvasta, amikor már eljutottak hozzá a felvilágosodás eszméit tükröző könyvek is.

Kik ajánlották ezeket a könyveket Vidos Miklósnak, hogyan figyelt fel rájuk? Nem tudjuk, a hagyatéki leltár erről nem adhat felvilágosítást. Az azonban bizonyos, hogy mint kemenesaljai birtokos nemes, Vidos Miklós élete utolsó éveiben a magyar irodalom három fontos alakjával is kapcsolatba kerülhetett.

A Vidos Miklós halálát megelőző években a közeli Nemesdömlőkön volt evangélikus lelkész Kis János. Igaz, őt az utókor nem annyira költeményei, mint inkább önéletrása miatt tartja számon, de Berzsényi felfedezője, Kazinczy levelező barátja, finom ízlésű literátor volt. A szomszéd faluban élő evangélikus nemesúr feltétlenül kapcsolatban állt a gyülekezet lelkészével, erről Kis János önéletrajzában is megemlékezik, bár nem az egyes személyeket, csak a családokat említi: Kemenesalján, „e kies vidéken sok nemesurak s azok között evangélikusok is nagyon számosan laknak, kik a hajdan igen híres és még most is jeles Ostfy családnak szélesen elágazott maradéki. Ezek közül gyülekezetemben legszebb dísszel fénylettek a *Vidos*, *Barcza*, *Berzsényi ...* nevűek.” A gyülekezet tudós papja és a művelt nemesúr minden bizonnyal könyveket is kölcsönöztek egymásnak, sőt joggal tehetjük fel, hogy Vidos egyik Magyargencsen összeírt könyve, a rejtélyes „Kázméri Ferenc úrhoz Széphalmon nőtt könyv” Kis János egy Kazinczynak ajánlott munkája volt: az i és n betűkből m, a c-ből é, a z-ből r, azaz Kazinczyból Kázméri lett a tudatlan másoló tollán.⁸⁷

A Vidos Miklós halála előtti években Vas megyei birtokain lakott Kisfaludy Sándor. Arról, hogy meglátogatta-e távolabbi rokonait, a tétli, laki, asszonyfai Kisfaludyakat, akik Magyargencsen, Csöngén, Sömjénben és Lakon Vidos Miklós birtokos szomszédai voltak, nincsen adatunk, bár valószínűnek tűnik. Feltételezhető, hogy ez esetben felkereste a magyargencsi és mihályfai udvarházak művelt, az irodalom iránt érdeklődő gazdáját, Vidos Miklóst is.⁸⁸

A kor egy másik nagy írója esetében azonban a kapcsolat több mint feltételezhető. Ugyanezekben az években a Mihályfa szomszédságában fekvő Sömjénben

86. Ballagi G.: i. m. 171., 580–581. II. Lipót röplapokban magasztaltatja toszkánai kormányzását: *Ernst Wangermann*: Vom Joseph II. zu den Jakobinerprozessen. Wien, 1966. 10

87. *Kis János Emlékezései*. Bp. 1985. 929–930.

88. *A magyar irodalom története 1722-től 1849-ig*. Szerk.: *Pándi Pál*. Bp. 1965. 329–330.

lakott Berzsényi Dániel. Amikor Vidos hagyatéki leltára leírta, hogy hol fekszenek a sömjéni földjei, kik a szomszédos birtokosok, gyakran találkozunk „Berzsényi uram” nevével. A szomszédos nemesek nem kerülték el egymást. Beszélgettek-e irodalomról, könyvekről, nem tudjuk, legfeljebb feltételezhetjük. Kapcsolatukat azonban félreérthetetlenül bizonyítja az a kötelezvény, amelyet Vidos Miklós hagyatékában találtak: 1802. június 8-án Berzsényi Dániel úr és Takáts Zsuzsanna asszony 5000 forint kölcsönt vettek fel Vidos Miklóstól.⁸⁹

Összegzés

A vasi nemesség két, élesen elkülönülő részre tagozódott: a taxalista kisnemesek, és a birtokos nemesurak, a portalisták rétegére. A taxalista kisnemesek hagyatékában csak kivételképpen találtunk könyvet, ezek közül is két tankönyv kivételével valamennyi vallási tárgyú volt, a legtöbb imakönyv. A kisnemesek többsége még a 18. század végén is írástudatlan volt, érthető tehát, ha portájukon csak elvétve akadt könyv. A nagyobb értékű, díszesebb Bibliák vagy törvénytárak megvásárlásától ugyan a magas ár is elriaszthatta őket, a 18. század második felében azonban már pár krajcárért, egy söpű vagy egy szita áráért is lehetett kevésbé díszes könyvet kapni. Nem a vagyoni tehetség, hanem a szellemi igény hiányzott a „bocskoros” nemesek körében.

A birtokos nemesek számára már nem jelentett akadályt a szépkötésű könyvek esetleg magasabb ára sem. Itt kizárólag az egyéni mentalitás, az adott nemes igényei döntötték el, hogy ki hány könyvet tartott az almáriumban és azok milyen tartalmúak voltak. Nem játszott fontos szerepet a nemesek vallása sem: a katolikus és az evangélikus nemesek között egyaránt akadt szép könyvtárat bíró, illetve csak imakönyvet, törvénygyűjteményt forgató. Egy-egy famílián belül is igen eltérő bibliotékákat leltároztak: akadt, aki sok és változatos tartalmú könyvet olvasott, míg ugyanannak a családnak más tagjai megelégedtek néhány tankönyvvel, imakönyvvel.

A nyomtatott könyvek mellett nemzedékről nemzedékre öröklődtek a vasi nemesek között a kéziratos könyvek is: imák, receptek, gyógymódok leírásai, ezek azonban ekkor már csak a könyvanyag töredékét tették ki.

A nemesi udvarházakban csak kevés, a mezőgazdaságról szóló könyvet őriztek. Ezek közül is a dohánytermesztésről, illetve a sólymaszatról szóló latin tanköztémények inkább a költészet, mintsem a hasznos ismereteket terjesztő szakkönyvek közé tartoztak. Csak egy-két, a lovászatról illetve a kertészetről szóló munka tekinthető valóban mezőgazdasági szakkönyvnek. A nemesurak a jogról és a törtéiről szóló könyveket olvastak, a gazdálkodás tudnivalói ekkor még főként *szóban terjedtek*.⁹⁰

89. Vas m. L. IV/1/f. 31.k. 4.sz. 1806. p. 399/a. 13. pont. *Merényi Oszkár: Berzsényi Dániel emlékkönyv.* Szombathely, 1976. 113–144. *Kis J. i. m.* 927.

90. Siskovich Nepomuki János pálos prefektus 1760-ban azt jelentette Rómába, hogy a Szepességben a katolikusok főként „a szentek életéről és az evangéliumi történetekről szóló könyveket forgatnak.” De ezek olvasása is ritka — tette hozzá —, „mert a parasztokat nem tanítják írni-olvasni, a magyar nemesség pedig főleg a hazai jogról szóló könyveket olvassa.” Archivio di Popaganda Fide, Roma, SC Ungheria et Transilvania vol.5. fol.480/v. 58. pont. A fentieket Siskovich változtatás nélkül írhatta volna a korabeli Vas megyéről is.

Kevés vasi nemes olvasott szépirodalmat — elsősorban Bod Péter *Szent Hiláriusa* és Faludi Ferenc művei voltak népszerűek. Folyóiratokat a nemesség Vas megyében nem forgatott, csak a kivételesen művelt Felsőbükki Nagy Dávid hagyatékában írták össze az *Europäische Postillion* című német folyóirat néhány kötetét, ezeket azonban jó fél évszázaddal korábban adták ki, magyar folyóiratot pedig a vasi udvarházakban hiába keresnénk.

A könyvek leltára sohasem tükrözi pontosan gazdájuk érdeklődését. A könyvtárak általában konzervatívabbak tulajdonosaiknál — sok kötetet örököltek, két esetben sikerült elkülöníteni egy-egy vasi nemesi bibliotékán belül egy katolikus pap, illetve egy evangélikus lelkész könyveit. Ugyanakkor természetesen a vidéki udvarházak lakói sem csak a saját könyveiket olvasták. A leltárak készítésekor számba vették a kikölcsönzött köteteket is, innen tudjuk, hogy a bibliotékák érdekesebb könyvei eljutottak a szomszédos kúriák gazdáihoz is. Békássy alispán felesége 1781-ben francia könyveket kölcsönzött Nagy Dávid toronyi udvarházából — azok a vasi nemesek, akiknek volt erre igényük, megtalálták a módját, hogy értékes könyvekhez jussanak.